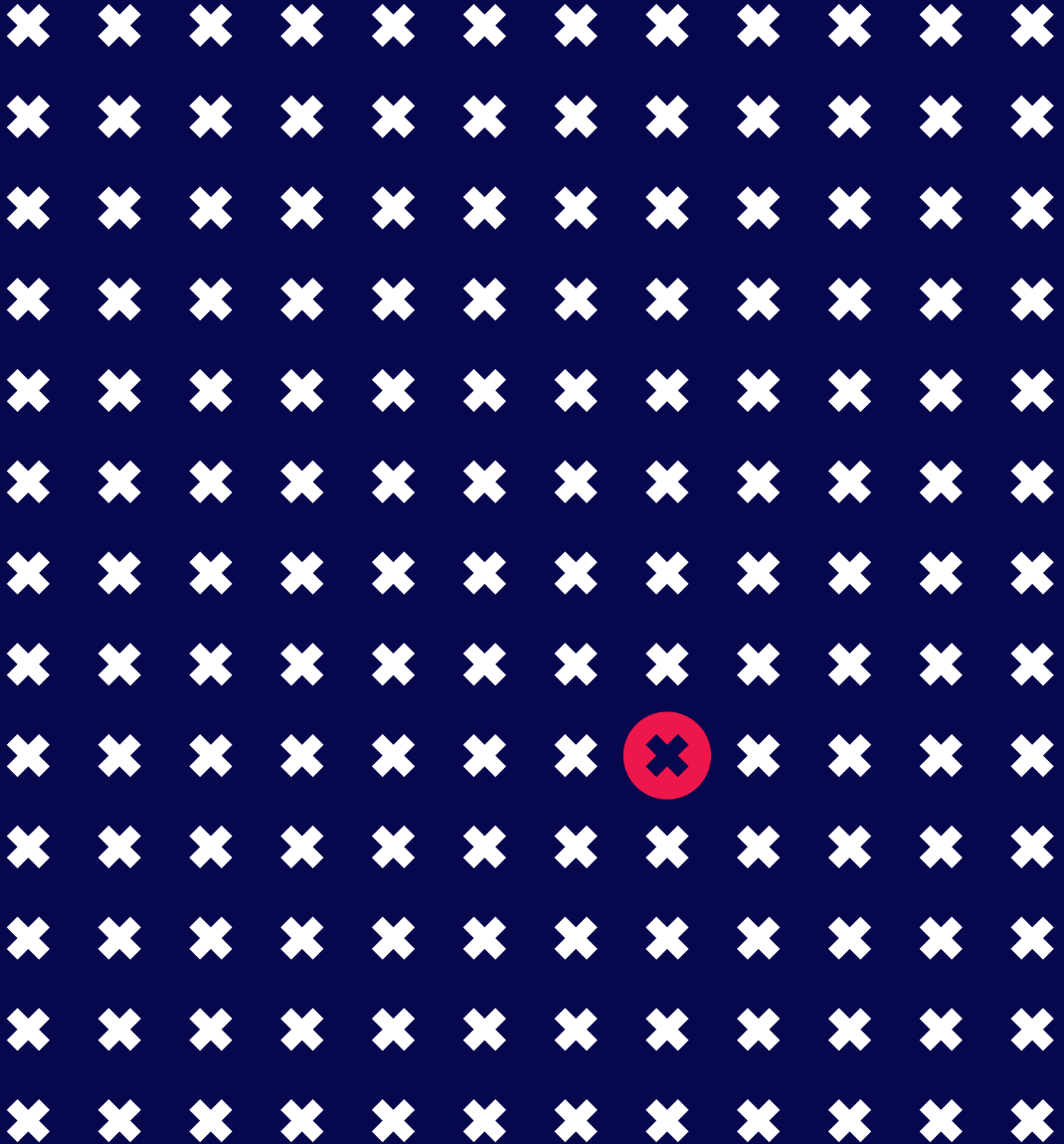
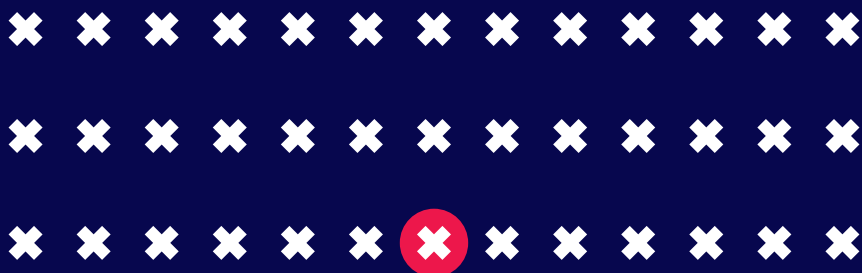

МЛАДИНСКО ПОЛИТИЧКО ОТСУСТВО:

Анализа за позицијата на младите на парламентарните избори 2020

МЛАДИНСКО ПОЛИТИЧКО ОТСУСТВО:

Анализа за позицијата на
младите на парламентарните
избори **2020**

Скопје, декември 2020

Проект: Иницијатива за демократија на Западен Балкан

Издавач: Фондација за демократија на Вестминстер, Северна Македонија
www.wfd.org

За издавачот: Дамир Незири, Претставник во земјата на Фондација за демократија на Вестминстер

Автори:

Мартин Галевски
Јована Ѓорѓиовска

Уредници:

Дона Костуранова
Дамир Незири

Лектура и превод: Конгресен сервисен центар

Графичко уредување: КОМА Дизајн студио

Дизајн на корица: Владо Србиновски

Година на издавање: 2020

Подготовката на оваа анализа е поддржана од Иницијативата за демократија на Западен Балкан, програма на Фондацијата за демократија на Вестминстер. Содржината на оваа анализа не ги одразува ставовите или мислењата на Фондацијата.

CIP - Каталогизација во публикација

Национална и универзитетска библиотека «Св. Климент Охридски», Скопје

342.8-053.6(497.7)»2020»(047.31)

ГАЛЕВСКИ, Мартин

Младинско политичко отсуство : анализа за позицијата на младите на парламентарните избори 2020 / [автори Мартин Галевски, Јована Ѓорѓиовска]. - Скопје : Фондација за демократија на Вестминстер, 2021. - 122 стр. : граф. прикази, табели ; 25 см

Фусноти кон текстот. - Публикацијата е во рамките на проектот: «Иницијатива за демократија на Западен Балкан». - Библиографија: стр. 99-102. - Содржи и: Анекс

ISBN 978-608-4773-42-9

1. Ѓорѓиовска, Јована [автор]

а) Парламентарни избори -- Млади -- Македонија -- 2020 -- Истражувања

COBISS.MK-ID 53191941

СОДРЖИНА

	ПРЕДГОВОР	5
	ИЗВРШНО РЕЗИМЕ	9
	ВОВЕД	14
	АНАЛИЗА НА ЗАСТАПЕНОСТА НА МЛАДИТЕ НА КАНДИДАТСКИТЕ ЛИСТИ И ВО СОБРАНИСКИОТ СОСТАВ	24
	АНАЛИЗА НА ЗАСТАПЕНОСТА НА МЛАДИНСКИТЕ ПРАШАЊА ВО ИЗБОРНИТЕ ПРОГРАМИ НА ПОЛИТИЧКИТЕ ПАРТИИ И КОАЛИЦИИ И ПРОГРАМАТА НА ВЛАДАТА	47
	ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА ОД СТУДИЈАТА	88
	ПРЕПОРАКИ	94

ПРЕДГОВОР

Една од главните цели на претставничката демократија, како што имплицира и самото име, е да ги претставува различните групи граѓани, нивните ставови и потреби; и да ги преточува во политики што ќе ги уважат нивните мислења и ќе одговорат на нивните проблеми. Сепак, во Република Северна Македонија, како и во огромен дел од дури и најразвиените претставнички демократии, одредени групи граѓани се подобро претставени од други. Политичкото претставување и застапеноста на младите луѓе, жените и лицата со попреченост, и покрај тоа што претставуваат значаен дел од популацијата, е несоодветна и недоволна. Нивното отсуство во институциите ја доведува во прашање и нивната репрезентативност за сите граѓани.

Анализата „МЛАДИНСКО ПОЛИТИЧКО ОТСУСТВО: Анализа за позицијата на младите на парламентарните избори 2020“ се обидува да ја открие поврзаноста помеѓу застапеноста и позицијата што младите ја имаат на соодветните кандидатски листи со други фактори и да одговори на прашањето како политичките партии ги третираат младите и нивните потреби преку анализа на предлог-програмите на политичките партии на парламентарните избори 2020, како и програмата на Владата формирана по изборите.

Анализата покажува дека и покрај тоа што може да се забележи зголемување на бројот на млади на листите на политичките партии, тие најчесто се наоѓаат на пониските, недобитни, места на листите. Иако за новоизбраните пратеници со просечна возраст од 44,82 години може да се каже дека се релативно млади, во Собранието има само четворица пратеници што влегуваат во формалната дефиниција за млади, односно се помлади од 29 години.

Анализата на политичките програми на партиите покажува дека младите во најголем дел од случаите се третирани како објекти, приматели на политиката, а не како активни субјекти во нејзината подготовка и реализација. Сепак, оваа анализа покажува дека политичките субјекти во голема мера се согласуваат околу тоа кои се потребите и проблемите на младите, но и околу тоа како треба да се пристапи кон нивно адресирање. Ова им дава одлична можност на партиите што учествуваат во работата на Собранието низ заеднички настап и соработка, а користејќи механизми како пратеничкиот Клуб за младински прашања и политики, да придонесат за подобрување на состојбата на младите во Република Северна Македонија и за намалување на стигматизацијата кон младите кандидати на изборите.

Оваа анализа беше иницирана од Фондацијата за демократија на Вестминстер, а спроведена беше во соработка со Јована Ѓорѓиовска и Мартин Галевски, како истражувачи и автори на анализата. ВФД им се заблагодарува за нивната работа и посветеност во овој потфат. Би сакале да ѝ се заблагодариме на Британската влада за поддршката на Иницијативата за демократија на Западен Балкан. Без нивната поддршка немаше да биде можна оваа анализа.

Ваквите анализи ни даваат можност преку еден широк поглед на прилично комплексни процеси да ги идентификуваме и да ги предочиме можностите за подобрување на учеството на младите пред донесувачите на одлуки. Се надеваме дека анализата ќе биде корисна за работата на пратениците во Собранието, политичките партии и нивните подмладоци, но и за сите други засегнати групи.

Дамир Незири,
Претставник во земјата
Фондација за демократија на
Вестминстер

Дона Костуранова
Програмска менаџерка
Фондација за демократија на
Вестминстер

ЛИСТА НА ГРАФИКОНИ И ТАБЕЛИ

Графикон 1. Дистрибуција на кандидати за пратеници според
возрасни групи

Графикон 2. Полова споредба на дистрибуцијата на канди-
датите според возрасни групи

Графикон 3. Полова распределба на кандидати за пратеници
според изборни единици

Графикон 4. Полова распределба на кандидатите за секоја од
партиите и коалициите

Графикон 5. Корелација помеѓу возраста на кандидатите и
нивното место на кандидатските листи

Графикон 6. Дистрибуција на кандидати според возрасната
група на која ѝ припаѓаат и редното место на листата на кое се
наоѓаат

Графикон 7. Полова распределба на кандидатите според
позиции за секоја од возрасните групи

Графикон 8. Дистрибуција на избрани пратеници според
возрасни групи

Графикон 9. Дистрибуција на избрани пратеници според
возрасни групи за собраниските состави во периодите 2014-2016,
2016-2020 и 2020-2024 г.

Графикон 10. Дистрибуција на пратеници (непосредно по формирањето на Владата) според возрастни групи

Графикон 11. Дистрибуција на членови на Собранието непосредно по формирањето на Владата според возрастни групи за секој од собраниските состави во периодите 2014-2016, 2016-2020 и 2020-2024 г.

Табела 1. Преглед на политички партии и коалиции што учествуваа на предвремените парламентарни избори во јули 2020 година

Табела 2. Преглед на поднесени кандидатски листи за предвремените парламентарни избори во јули 2020 г.

Табела 3. Варијабли од интерес на анализата

Табела 4. Преглед на дистрибуцијата на кандидати за пратеници според возрастни групи за секоја од политичките партии и коалиции

Табела 5. Застапеност на мерките за млади во изборните програми на политичките партии и коалиции

Табела 6. Приоритетни области за млади во програмите на политичките партии и коалиции

ИЗВРШНО РЕЗИМЕ

Главната цел на оваа студија е да понуди нови сознанија за политичкото учество на младите во Северна Македонија, фокусирајќи се на застапеноста на младите и младинските прашања во текот на целиот изборен процес за време на и непосредно по предвремените избори за пратеници на Собранието на Република Северна Македонија во јули 2020 година. Оваа студија е прв труд во земјата што го анализира присуството на младите и адресирањето на младинските прашања во текот на изборниот процес како основен чин на демократско учество. Поради тоа, студијата нуди уникатна можност да се погледне и во посветеноста кон младата популација од страна на политичките партии како претенденти за власт во рамките на нивните кандидатски листи и предизборни програми.

Студијата дава увид во две области: 1) присуството на младите на кандидатските листи за парламентарните избори во јули 2020 година и во собранискиот состав непосредно по изборите и по формирањето на Владата на Република Северна Македонија, и 2) застапеноста на младинските политики во 15 изборни програми на подносителите на листи и Програмата за работа на Владата во периодот 2020-2024 година.

Според анализата на кандидатските листи за парламентарните избори, од вкупниот број кандидати за пратеници, 19,17 % беа помеѓу 18 и 29-годишна возраст, додека, пак, 44,94 % помеѓу 18 и 39-годишна возраст. Иако според овие податоци, младите на кандидатските листи беа застапени со релативно висок број претставници, сепак, тие најчесто се наоѓаа на места со помали шанси за пратенички мандат. Поради ова, не изненадува

фактот дека и во конститутивниот состав на Собранието и во составот непосредно по формирањето на Владата, бројот на млади пратеници е релативно мал (особено ако се спореди со процентуалната застапеност на кандидатските листи). Па така, непосредно по формирањето на Владата, во Собранието има четворица пратеници помеѓу 18 и 29-годишна возраст (3,33 % од пратениците), односно $n = 39$ пратеници до 39-годишна возраст (32,5%). Анализирајќи ги презентираниите податоци од историска перспектива во однос на двата претходни собраниски состави во периодот 2014-2020 година, особено е важно да се нагласи дека претставувањето и застапувањето за потребите на младата популација и натаму останува задача на членовите на партиите и политичарите што не спаѓаат во законската рамка на „млади граѓани“ (до 29 години), со многу низок број исклучоци што не достигнува ниту 5 % од целиот собраниски состав во мандатите во периодот 2014-2024 година.

Анализата на изборните програми покажува дека младите претставуваат важна тема во програмите на само дел од подносителите на кандидатски листи (најчесто поголемите партии и коалиции), при што речиси половина од партиите и коалициите имаат наведено незначителен број мерки за млади што е загрижувачки, имајќи предвид дека младите претставуваат значителен дел од електоратот. Како најчесто споменувани мерки за млади се издвојуваат тие во областа на економијата и образованието, но во овие области, како и во останатите, партиските програми не нудат мерки што битно се разликуваат според својата суштина. Во програмите на партиите и коалициите, евидентен е недостигот на мерки во низа области, меѓу кои и ефектите од кризата со пандемијата на КОВИД-19, евроинтеграциските процеси, правдата и младинските права, како и екологијата. Во програмите постои и тенденција да им се придава

пасивна улога на младите, што е евидентно не само според начинот на артикулација на самите политики, туку и според самата нивна природа. Дополнително, анализата на изборните програми упатува и на заклучокот дека повеќето од партиите и коалициите нудат реторички, апстрактни и нереални ветувања за кои тешко може да се оцени степенот на остварливост и планираниот начин на реализација, наместо да понудат прецизни решенија за најкрупните младински проблеми.

Како заеднички заклучок произлегува дека младите во голем дел отсутнуваат од политичките процеси поврзани со парламентарните избори 2020, како од аспект на нивно учество на самите кандидатски листи за пратеници, така и од аспект на нивното претставување во изборните програми. И покрај тоа што политичките партии често се повикуваат на младината како двигател на општествените текови, нашата студија покажува дека во практиката тоа не се поттикнува и не се овозможува. Вреднувањето на гласот на младите во политиката и во изборниот процес сè уште е на незадоволително ниво, за што во иднина се потребни низа подобрувања.

Од кандидати за пратеници до членови на Собранието на РСМ: Што велат податоците за претставниците на младите?

1

Од вкупниот број кандидати за пратеници, 19,17 % беа помеѓу 18 и 29-годишна возраст, додека, пак, 44,94 % помеѓу 18 и 39-годишна возраст. Просечната возраст на ниво на сите кандидати беше 42,54 години (опсег од 18 до 87 години), при што кандидатите за пратеници беа, во просек, 2,65 години повозрасни од кандидатките.

2

Од избраните пратеници, само 3,33 % (n = 4) беа помеѓу 18 и 29-годишна возраст, додека, пак, избраните пратеници до 39-годишна возраст кумулативно опфаќаат 31,67 % (n = 38) од вкупниот број пратеници. Просечната возраст на ниво на избрани пратеници е 44,92 години (опсег од 23 до 72 години).

3

Непосредно по формирањето на Владата на Република Северна Македонија, 3,33 % од пратениците (n = 4) беа помеѓу 18 и 29-годишна возраст, додека, пак, 32,5 % (n = 39) беа до 39-годишна возраст. Просечната возраст изнесува 44,82 години (опсег од 23 до 72 години), при што пратениците се за 0,42 години повозрасни од пратеничките.

Заклучните согледувања од студијата се достапни на стр. 88.

ВОВЕД

Вклученоста на младите во политичките процеси е комплексна и мултидимензионална тема што опфаќа низа различни аспекти. Во светски рамки, а и кај нас, дискусиите поврзани со политичкото учество на младите главно се фокусираат на дефинирање на бројот на млади луѓе што учествуваат во изборниот процес и нивните видувања и ставови за политиката во поширока смисла. Од друга страна, она што често се занемарува како тема е застапеноста на младинските прашања во изборните програми и учеството на младите во самите органи на извршна и законодавна власт.

Оттука, главниот императив на оваа студија е да понуди нови сознанија за политичкото учество на младите во Северна Македонија, фокусирајќи се на присуството на младите во текот на изборниот процес за предвремените избори за пратеници на Собранието на Република Северна Македонија во јули 2020 година – од присуството на млади кандидати за пратеници на поднесените листи и застапеноста на младинските прашања во партиските програми, па сè до процентот на млади пратеници во составот на Собранието непосредно по формирањето на Владата и младинските политики опфатени во Програмата за работа на Владата за периодот 2020-2024 година. Оваа студија е прв труд во земјата што го анализира присуството на младите и адресирањето на младинските прашања во текот на изборниот процес како основен чин на демократско учество. Поради тоа, студијата нуди уникатна можност да се погледне и во посветеноста кон младата популација од страна на политичките партии како претенденти за власт во рамките на нивните кандидатски листи и предизборни програми.

Краток преглед на литературата

Иако младите луѓе претставуваат значителен дел од светската популација (близу една четвртина), тие се најчесто диспропорционално вклучени во политичките тела што се одговорни за претставување на интересите на граѓаните, со што се става под знак прашање репрезентативниот квалитет на овие тела (Lührmann, 2013). Во светската научна литература постојат многубројни сознанија што ја потенцираат важноста на парламентарното учество на младите и што сугерираат дека зголемувањето на бројот на млади парламентарци ја подигнува свеста за младинските прашања и ги зајакнува младинските политики. Дополнително, постојат многубројни анализи што посочуваат дека интересите на младите се подобро претставени кога доаѓаат од самите млади, иако низа студии предупредуваат дека присуството на младите во парламентот не гарантира по автоматизам подобрување на младинските права и политики (на пр. Van Gyampo, 2015).

Директното учество на младите во работата на парламентот е важно и од аспект на зголемувањето на степенот на младинско учество во изборниот процес, како и зголемувањето на довербата на младите во институциите. Искуствата од голем број земји укажуваат на фактот дека кај младите постои длабоко чувство на незадоволство од мејнстрим политиката и начинот на кој политичките партии им приоѓаат на младинските прашања, што често доведува до апатичност и отуѓеност од социополитичките текови (Haу, 2007; Park, 2004).

Локален контекст

Според Законот за младинско учество и младински политики¹ донесен во Собранието на Република Северна Македонија во јануари годинава, „млади“ се лица од 15 до 29-годишна возраст, односно околу 440 000 жители или една петтина од целото население во државата (Државен завод за статистика, 2016). Во 2018 година, во Република Северна Македонија на образование, обуки, спорт и младински политики биле потрошени само 3,8 % од БДП-то (European Commission, 2019). Според податоците од МакСтат Базата на Државниот завод за статистика (2020), во првата половина од 2020 година речиси една третина од младите граѓани биле невработени. Станува збор за 27,3 % од младите во првото тромесечие, односно 29,1 % во второто тромесечие од годината². Во светски рамки, Северна Македонија е на 39-тото место (од 183 земји) на Глобалниот индекс за младински развој (Commonwealth Secretariat, 2016). Особено важно е да се спомене дека во текот на пандемијата на КОВИД-19, младите граѓани на Северна Македонија се соочија со низа негативни последици, од кои како најзначајна се издвојува итната транзиција од традиционална настава во училишта кон настава на далечина што придонесе за неунифицирани искуства во поглед на планирањето, спроведувањето и мониторирањето на образованието на далечина (на пр. Реактор – истражување во акција, 2020).

Низа емпириски студии посветени на политичкото учество на младите во Северна Македонија јасно покажуваат дека најголем дел од младите се чувствуваат политички немоќни и сметаат дека имаат релативно мала можност да интервенираат во формирањето и донесувањето младински и друг тип јавни политики (на пр. Галевски, 2019; Топузовска Латковиќ и

¹ Законот за младинско учество и младински политики е достапен на следниот линк: <http://www.slvesnik.com.mk/issues/862649465cf4432aadcb4119f52bfd81.pdf>

² Државен завод за статистика. (2020). МАКСтат База: Стапки на активност по возрастни групи и пол, тримесечно. Состојба од 30.09.2020

др., 2019; Zivetz, 2019). Овие податоци се особено релевантни во контекст на изборните програми на политичките партии: според досегашните анализи, најголем дел од политичките партии во своите изборни програми, младинските политики ги третираат површно, краткорочно и без потребното внимание кон потребите и приоритетите на младите (Филипова и др., 2020; Јованов и др., 2016; Јованов и др., 2020). Младинското чувство на политичка немоќност е директно поврзано и со нискиот број млади пратеници во досегашните парламентарни состави (3,29 %, односно 8 од 243 пратеници до 29-годишна возраст во претходните два состави во периодот 2014-2020 година). Дополнително, важно е да се спомене и рангирањето на Северна Македонија на 74-тото место (од 150 држави) во поглед на бројот на пратеници помлади од 30 години во последниот парламентарен состав 2016-2020 година (само 1,67 % од вкупниот број пратеници) (Inter-Parliamentary Union, 2018). Како светла точка во поглед на третирањето на младинските прашања во рамките на Собранието на Република Северна Македонија се издвојува формирањето на Клубот за младински прашања и политики во септември 2017 година, кој потоа ја иницираше работата и донесувањето на Законот за младинско учество и младински политики. Земајќи ги предвид податоците презентирани во претходните параграфи, главната цел на оваа студија е да понуди нови сознанија за политичкото учество на младите во Северна Македонија, а со крајна цел подобрување на вклученоста на младите луѓе во општествено-политичките текови. Особено важно е да се нагласи дека истражувањето не ги поистоветува политичкото учество на младите и младинското учество во процесите на носење одлуки, па оттука, не ги анализира младинскиот активизам и застапување, кои постојат и активно придонесуваат за младинското учество во земјата.

Анализата е фокусирана на улогата и препознавањето на младите од страна на политичките партии во текот на предиз-

борниот процес, како гласачи на кои им се обраќаат, но и како свои кандидати и идни политичари и носители на одлуки. Во оваа насока, анализата што следува дава увид во следниве две области:

✘   Анализа на застапеноста на младите на кандидатските листи за парламентарните избори во јули 2020 година и во собранискиот состав непосредно по изборите и по формирањето на Владата

Во првиот дел од истражувањето е претставен квантитативен преглед на присутноста на младите кандидати на избирачките листи на политичките партии и коалиции, како и нивното позиционирање во однос на другите кандидати. Во рамките на овој дел е направен и преглед на вкупниот број млади лица што се дел од новиот парламентарен состав (веднаш по завршувањето на изборниот процес, но и непосредно по формирањето на Владата). Во анализата беа употребени низа социодемографски параметри, како што се пол, возраст и место на живеење, кои даваат подетален увид во состојбата.

✘   Анализа на застапеноста на младите и младинските политики во изборните програми на политичките партии и коалиции за време на парламентарните избори 2020 и во Програмата за работа на Владата 2020-2024 година

Во вториот дел од истражувањето е претставен квалитативен преглед на програмските решенија на политичките партии и коалиции, со цел содржински да се испита колку младите се опфатени со изборните програми и на кој начин се претставени младинските политики во нив.

Предвремени избори за пратеници во Собранието на Република Северна Македонија (јули, 2020 година)

Иако првично планирани за 12 април 2020 година, поради пандемијата на КОВИД-19 и мерките за заштита на населението што произлегоа од вонредната состојба помеѓу 18 март и 22 јуни, предвремените избори за пратеници се одржаа на 15 јули 2020 година. Наместо во седум, гласачкиот процес се спроведе во шест изборни единици поради решението за неспроведување гласање во дипломатско-конзуларните претставништва и конзуларните канцеларии на Република Северна Македонија во странство, донесено на 17 март 2020 година од страна на Државната изборна комисија (ДИК). Поради тоа, информациите за кандидатските листи поднесени во седмата изборна единица не се предмет на оваа анализа.

Според Изборниот законик, кандидат за пратеник може да биде секој државјанин на Република Северна Македонија што навршил 18 години и има деловна способност, а притоа не е осуден со правосилна судска одлука на безусловна казна затвор над шест месеци, чие извршување не е започнато и не се наоѓа на издржување казна затвор за сторено кривично дело.

Според податоците објавени од страна на ДИК³, на предвремените избори учествуваа 15 политички партии и коалиции (претставени во табела 1). Од нив, 60 % (n = 9) поднесоа кандидатски листи во сите шест изборни единици, а 27 % (n = 4) во 5 изборни единици. Детален преглед на поднесените кандидатски листи според изборни единици и партии/коалиции е даден во табела 2.

³ Веб-страницата и апликацијата за регистрација на кандидатски листи (<https://candidatelist.sec.mk/>) на Државната изборна комисија, од која се користени податоци за ова истражување, е изработена во рамките на проектот „Поддршка на изборни реформи во Северна Македонија“, финансиран од Швајцарската агенција за развој и соработка, кој го спроведуваат Меѓународната фондација за изборни системи (ИФЕС) и нејзиниот партнер, Националниот младински совет на Македонија.

Табела 1. Преглед на политички партии и коалиции што учествуваа на предвремените парламентарни избори во јули 2020 година

Политички партии и коалиции	Вклучени партии и поединци
Алијанса за Албанците и Алтернатива	Алијанса за Албанците Алтернатива
ВМРО-ДПМНЕ и Коалиција „Обнова на Македонија“	ВМРО-ДПМНЕ Граѓанска опција за Македонија (ГРОМ) Движење за национално единство на Турците Демократска партија на Србите во Македонија Демократска партија на Ромите Демократски сили на Ромите Македонска акција (МААК) Нова либерална партија Партија на Власите од Македонија Партија на обединети демократи на Македонија Роми обединети во Македонија Работничко земјоделска партија од Македонија Социјалистичка партија на Македонија Српска напредна странка Странка на демократска акција на Македонија Титови леви сили Аднан Арсовски Аднан Кахил Бајрам Берат Салко Куч
Граѓанско демократска унија	
Глас за Македонија	
Демократи	
Демократска партија на Албанците	
Демократска унија за демократија	
Интегра – Македонска конзервативна партија	

Коалиција „Можеме“	<p>СДСМ Движење Беса Нова социјал-демократска партија Либерално демократска партија Партија за Европска иднина Обединета партија за еднаквост на Ромите Партија за движење на Турците во Македонија Демократски сојуз на Власите од Македонија Нова алтернатива Партија за економски промени 21 Партија за општествен и економски напредок Демократски сојуз Достоинство Демократска партија на Турците во Македонија Српска странка во Македонија Бошњачки демократски сојуз Партија на пензионери Партија за демократски просперитет на Ромите ВМРО – Народна партија Демократска обнова на Македонија Обединети за Македонија Партија за целосна еманципација на Ромите од РСМ Сојуз на Ромите од Македонија</p>
Левица	
МОРО – Работничка партија	
Народна партија на Ромите	
Никогаш Северна – Само Македонија	<p>Единствена Македонија ФРОДЕМ Родољубно здружение Тврдокорни Демократска фракција на ВМРО Унија на ветерани на ВМРО 1990 Заедница на македонските друштва од Швајцарија</p>
СДУ Скопје	
Твоја партија	

Табела 2. Преглед на поднесени кандидатски листи за предвремените парламентарни избори во јули 2020 г.

Политички партии	ИЕ1	ИЕ2	ИЕ3	ИЕ4	ИЕ5	ИЕ6	Вкупно	
Алијанска за Албанците и Алтернатива	■						6	
ВМРО-ДПМНЕ и Коалиција „Обнова на Македонија“	■						6	
Граѓанско демократска унија	■						5	
Глас за Македонија	■						5	
Демократи	■						6	
Демократска партија на Албанците	■			■	■			5
Демократска унија за демократија	■						6	
Интегра - Македонска конзервативна партија	■						6	
Коалиција „Можеме“	■						6	
Левица	■						6	
МОРО - Работнична партија	■						6	
Народна партија на Ромите		■						1
Никогаш Северна - Само Македонија	■						6	
СДУ Скопје	■						5	
Твоја партија	■				■	■	3	
Вкупно	14	15	14	12	14	10		

АНАЛИЗА НА ЗАСТАПЕНОСТА НА МЛАДИТЕ НА КАНДИДАТСКИТЕ ЛИСТИ И ВО СОБРАНИСКИОТ СОСТАВ

Иако присуството на младите во текот на изборниот процес во државата постепено се актуализира во последната декада, податоците за собраниските состави во периодите 2014-2016 и 2016-2020 година посочуваат дека бројот на млади пратеници (до 29-годишна возраст) е релативно низок (3,29 %, односно вкупно 8 од 243 избрани пратеници во двата претходни мандати).

Поради тоа, сметаме дека е од исклучителна важност да се анализира присуството на млади кандидати на листите што ги поднесуваат политичките партии и коалиции за учество на изборите. Присуството на листите, како и позициите на кои младите кандидати се наоѓаат на самите листи, се важни индикатори за улогата што младите членови на политичките партии ја имаат во изборниот процес – не само како членови на партиите и идни политичари и носители на одлуки, туку и како претставници на младите граѓани на Република Северна Македонија и нивните потреби и интереси. Токму претставничкиот аспект е особено важен при анализирањето на потребите на младата популација и адресирањето на проблемите со кои таа се соочува преку јавни политики креирани со и за младите.

Методологија на анализата и варијабли од интерес

Квантитативната анализа на кандидатските листи и на освоените пратенички мандати се потпира на официјалните податоци објавени од страна на ДИК. Во текот на анализата беа

испитувани дистрибуцијата и односите помеѓу варијаблите од интерес, дадени во табела 3.

Како дополнување на задолжителните податоци што сите политички партии и коалиции учесници на изборите ги поднесуваат до ДИК, направени беа напори за прибирање дополнителни информации за кандидатите за пратеници (како етничка припадност и највисоко ниво на завршено образование) од сите 15 политички партии и коалиции. Дополнителни документи беа добиени од само две коалиции⁴ (13,33 %), поради што овие податоци не се вклучени во анализата.

Табела 3. Варијабли од интерес на анализата

Варијабла	Извор на податоци	Дополнителни информации
Возраст на кандидатите	Официјални податоци на ДИК	
Возрасна група на која припаѓаат кандидатите	Изведени од авторите, според податоците од ДИК	Поделбата на возрасни групи беше направена по декади: 18-29 години, 30-39, ..., 70-79 и повеќе од 80 години.
Пол на кандидатите	Официјални податоци на ДИК	
Општина на живеење по ЛК	Официјални податоци на ДИК	
Изборна единица во која се кандидираат	Официјални податоци на ДИК	
Политичка партија која ги кандидира	Официјални податоци на ДИК	
Место на кандидатска листа	Официјални податоци на ДИК	Употребен беше апсолутниот реден број на поединечните кандидати на листите.
Ниво на позиционирање на кандидатска листа	Изведени од авторите, според податоците од ДИК	Беа изведени четири нивоа по 5 места: 1-5, 6-10, 11-15 и 16-20.

⁴ Станува збор за ВМРО-ДПМНЕ и коалицијата „Обнова на Македонија“ и за коалицијата „Можеме“.

Поради фокусот на анализата насочен кон младинското учество на предвремените парламентарни избори, при обработката и интерпретацијата на податоците акцентот беше ставен на младите (кандидати за) пратеници. Притоа беа користени две дефиниции на „млади“: 1) правна дефиниција (според Законот за младинско учество и младински политики) што ги опфаќа граѓаните на РСМ до 29-годишна возраст и 2) кумулативна дефиниција според која горната граница за релативната „младост“ на (кандидатите за) пратеници е 39 години. Поради тоа, на повеќе места во оваа анализа резултатите ќе бидат прикажани во однос на двете дефиниции.

Резултати од анализата

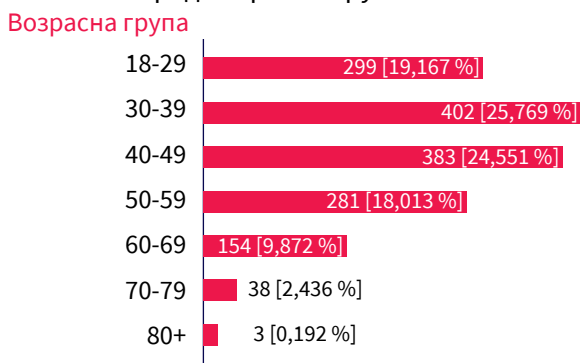
Резултатите од анализата се прикажани во три дела: 1) „Опис на примерокот на кандидати за пратеници“, кој се фокусира на кандидатските листи за пратеници, 2) „Опис на примерокот на избрани пратеници во конститутивниот состав на Собранието“, кој е наменет за кандидатите за пратеници што освоија мандати на изборите, и 3) „Опис на собранискиот состав непосредно по формирањето на Владата“, во кој се анализира составот на Собранието, непосредно по формирањето на Владата и преминувањето на одредени пратеници кон позиции на извршната власт.

Опис на примерокот на кандидати за пратеници

Распоредени во шест изборни единици, на изборите учествуваа вкупно $n = 1\,560$ кандидати претставници на 15 политички партии и коалиции. **Од кандидатите за пратеници, 57 % се од машки пол ($n = 891$), а 43 % од женски пол ($n = 669$).**

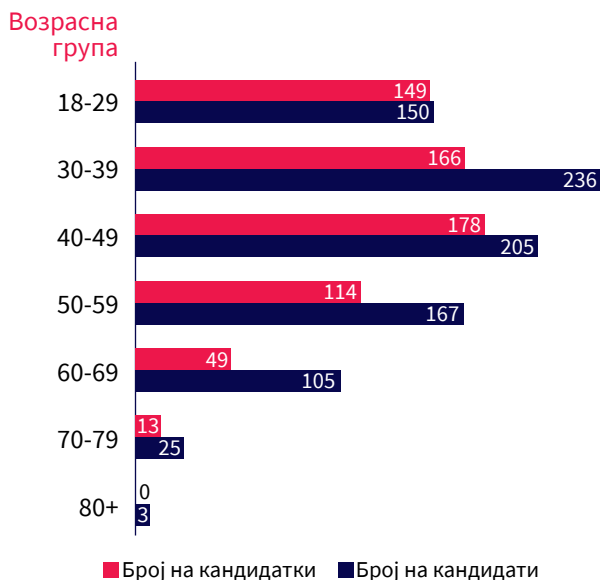
Просечната возраст на ниво на сите кандидати е $M = 42,54$ години ($SD = \pm 13,37$; опсег од 18 до 87 години). Просечната возраст на кандидатите за пратеници е $M = 43,68$ години ($SD = \pm 13,52$; опсег од 18 до 87 години), додека, пак, просечната возраст на кандидатките за пратенички е $M = 41,03$ години ($SD = \pm 13,02$; опсег од 18 до 79 години). Со други зборови, **кандидатите за пратеници се, во просек, 2,65 години повозрасни од кандидатките за пратенички**. Дополнително, **младите кандидати (помеѓу 18 и 29-годишна возраст) опфаќаат 19,17 % од вкупниот број кандидати за пратеници, додека, пак, кандидатите до 39-годишна возраст опфаќаат кумулативно 44,94% од вкупниот број кандидати за пратеници**. Во графикон 1 е дадена дистрибуцијата на кандидати според возрасни групи.

Графикон 1. Дистрибуција на кандидати за пратеници според возрасни групи

Ако се земе предвид дистрибуцијата на кандидати од двата пола во секоја од возрасните групи, особено значајно е да се истакне дека **во сите возрасни групи (освен во „најмладата“, односно 18-29 години) кандидатите се убедливо побројни од кандидатките за пратеници – во некои категории и двапати повеќе од нив**. Детален преглед за дистрибуцијата на кандидатите од двата полови во возрасните групи е даден во графикон 2.

Графикон 2. Полова споредба на дистрибуцијата на кандидатите според возрасни групи

Во однос на половата распределба на кандидатите во изборните единици, особено е важно да се нагласи дека **во секоја изборна единица, кандидатите се побројни од кандидатките. Најмногу кандидатки има во четвртата (44,17 % кандидатки) и во втората изборна единица (42,33 %), при што во шестата изборна единица има најнизок процент на кандидатки (41,5 %).** Во графикон 3 е даден преглед на половата распределба на кандидати според изборни единици.

Графикон 3. Полова распределба на кандидати за пратеници според изборни единици

Имајќи ја предвид дистрибуцијата на кандидатите за пратеници според општината на живеење според лична карта, трите општини со најголем број кандидати се Битола ($n = 99$), Центар ($n = 93$) и Аеродром ($n = 80$). Најмал број кандидати ($n = 1$) се од општините Зрновци, Конче, Лозово, Македонска Каменица, Пласница и Ранковце, додека, пак, од две општини (Карбинци и Центар Жупа) воопшто нема кандидати за пратеници. **Кога станува збор за младите кандидати за пратеници (до 29-годишна возраст), трите општини со најголем број млади кандидати се Битола ($n = 14$), Охрид ($n = 14$) и Прилеп ($n = 13$). Во 14 општини⁵ (17,5 %) има само по еден млад кандидат, а дури во 18 општини⁶ (22,5 %) нема ниту еден млад кандидат за пратеник. Кога станува збор за кандидатите од возрасната**

⁵ Станува збор за општините Богданци, Валандово, Вевчани, Винаца, Врапчиште, Гевгелија, Дојран, Зелениково, Илинден, Македонска Каменица, Ранковце, Росоман, Старо Нагоричане и Струмица.

⁶ Станува збор за општините Босилово, Василево, Градско, Делчево, Демир Капија, Зрновци, Конче, Крива Паланка, Лозово, Маврово и Ростуше, Неготино, Новаци, Ново Село, Пехчево, Пласница, Пробиштип, Радовиш и Сопиште.

група 18-39, трите општини со најголем број кандидати се Прилеп (n = 38), Битола (n = 33) и Куманово (n = 28). Од друга страна, **во 4 општини⁷ (5 %) нема ниту еден кандидат од возрасната група 18-39 години, а во 12 општини⁸ (15 %) има само по еден кандидат до 39-годишна возраст.** Табеларен преглед на бројот на кандидати од секоја од возрасните групи во сите општини е даден во анекс 1.

Анализирајќи ги кандидатските листи од аспект на политичката партија, односно коалиција што ја претставуваат на изборите, важно е да се нагласи дека од партиите што поднесоа листи во сите изборни единици, најмногу млади кандидати (до 29-годишна возраст) предложија **Алијанса за Албанците и Алтернатива (n = 38, 31,67 %), ДУИ (n = 34, 28,33 %) и Левица (n = 30, 25 %).** На своите кандидатски листи, најмалку млади кандидати (до 29-годишна возраст) вклучија **Интегра – Македонска конзервативна партија (n = 9, 7,5 %), МОРО – Работничка партија (n = 14, 11,67 %), ВМРО-ДПМНЕ и Коалиција „Обнова на Македонија“ (n = 19, 15,83 %), Коалиција „Можеме“ (n = 19, 15,83 %) и Никогаш Северна – Само Македонија (n = 19, 15,83 %).** Од партиите што поднесоа кандидатски листи во помал број изборни единици значително се издвојува **Твоја партија**, на чија листа беше предложен само еден млад кандидат (**1,7 % од 60 предложени кандидати**) до 29-годишна возраст, со што тоа е листата со најнизок број млади кандидати. Детални информации за дистрибуцијата на кандидати за пратеници според возрасни групи за секој од подносителите на листи се дадени во табела 4.

⁷ Станува збор за општините Конче, Лозово, Пехчево и Пласница.

⁸ Станува збор за општините Богданци, Босилово, Василево, Градско, Демир Капија, Зрновци, Крива Паланка, Маврово и Ростуше, Македонска Каменица, Новаци, Ново Село и Ранковце.

Табела 4. Преглед на дистрибуцијата на кандидати
за пратеници според возрастни групи за секоја од политичките партии и коалиции⁹

Политичка партија/ коалиција	18-29 години	30-39 години	40-49 години	50-59 години	60-69 години	70-79 години	80+ години
Алијанса за Албанците/ Алтернатива	38 (31,67%)	33 (27,5%)	28 (23,33%)	21 (17,5%)	0	0	0
ВМРО-ДПМНЕ и Коалиција „Обнова на Македонија“	19 (15,83%)	36 (30%)	50 (41,67%)	8 (6,67%)	6 (5%)	1 (0,83%)	0
ГДУ ✘	22 (22%)	38 (38%)	19 (19%)	11 (11%)	9 (9%)	1 (1%)	0
Глас за Македонија ✘	18 (18%)	17 (17%)	20 (20%)	27 (27%)	15 (15%)	3 (3%)	0
Демократи	17 (14,17%)	19 (15,83%)	20 (16,67%)	30 (25%)	27 (22,5%)	7 (5,83%)	0
ДПА ✘	29 (29%)	32 (32%)	18 (18%)	12 (12%)	8 (8%)	1 (1%)	0
ДУИ	34 (28,33%)	48 (40%)	26 (21,67%)	9 (7,5%)	3 (2,5%)	0	0
Интегра – Македонска конзерватив- на партија	9 (7,5%)	19 (15,83%)	34 (28,33%)	40 (33,33%)	15 (12,5%)	3 (2,5%)	0
Коалиција „Можеме“	19 (15,83%)	30 (25%)	41 (34,17%)	23 (19,17%)	6 (5%)	1 (0,83%)	0
Левица	30 (25%)	47 (39,17%)	19 (15,83%)	16 (13,33%)	7 (5,83%)	1 (0,83%)	0
МОРО – Работничка партија	14 (11,67%)	27 (22,5%)	30 (25%)	25 (20,83%)	16 (13,33%)	7 (5,83%)	1 (0,83%)
Народна партија на Ромите ✘✘	7 (35%)	8 (40%)	4 (20%)	0	1 (5%)	0	0
Никогаш Северна – Само Македонија	19 (15,83%)	18 (15%)	28 (23,33%)	32 (26,67%)	14 (11,67%)	8 (6,67%)	1 (0,83%)
СДУ Скопје ✘	23 (23%)	23 (23%)	30 (30%)	14 (14%)	7 (7%)	3 (3%)	0
Твоја ✘✘✘ партија	1 (1,67%)	7 (11,67%)	16 (26,67%)	13 (21,67%)	20 (33,33%)	2 (3,33%)	1 (1,67%)

✘ Политичката партија/коалиција поднела кандидатски листи во пет ИЕ.
✘ Политичката партија/коалиција поднела кандидатски листи во една ИЕ.
✘ Политичката партија/коалиција поднела кандидатски листи во три ИЕ.

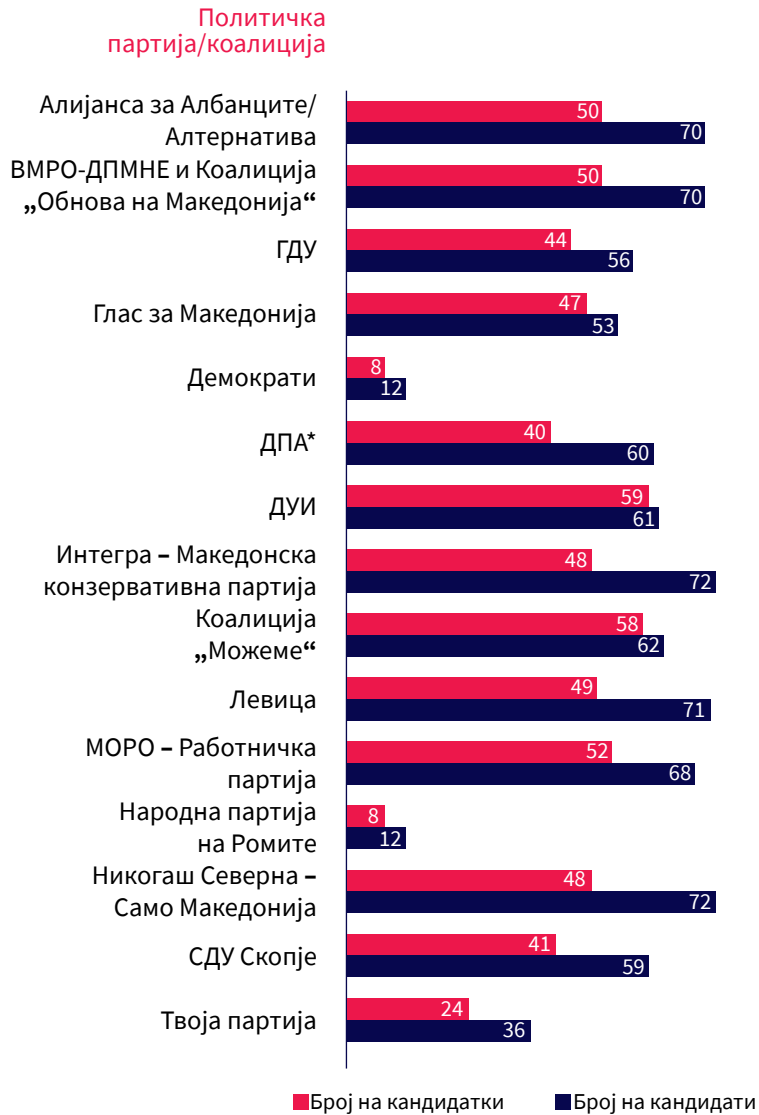
⁹ Прикажаните проценти во табела 4 се пресметани во однос на бројот на кандидатски листи поднесени од страна на политичките партии и коалиции.

Кога станува збор за односот помеѓу полот на кандидатите и партијата/коалицијата што ја претставуваат на предвремените парламентарни избори, особено е важно да се нагласи дека **шест¹⁰ од 15 партии и коалиции (40 %) предложиле точно 40 % кандидатки, односно на минимален начин ја задоволуваат родовата квота дефинирана со Изборниот законик. Вреди да се напомнат стремежите на ДУИ и Коалицијата „Можеме“ за родова еднаквост на кандидатските листи, при што на листата на ДУИ, кандидатките се застапени со 49,17 % (n = 59), а на „Можеме“ со 48,33 % (n = 58).** Информации за половата распределба на кандидатите за секоја од партиите и коалициите се дадени во графикон 4.

---

¹⁰ Станува збор за ДПА, Интегра – Македонска конзервативна партија, Народна партија на Ромите, Никогаш Северна – Само Македонија, Демократи и Твоја партија.

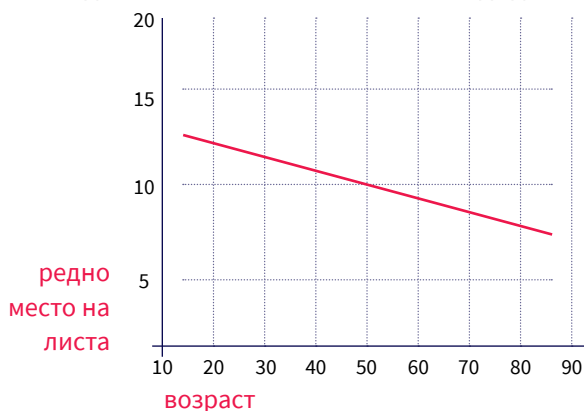
Графикон 4. Полова распределба на кандидатите за секоја од партиите и коалициите

Однос помеѓу основните демографски варијабли и редното место на кандидатските листи

На ниво на целиот примерок постои статистички значајна ниска негативна корелација помеѓу возраста на кандидатите и нивното редно место на поднесените листи ($r = -0,135$; $p < .001$) (прикажана на графикон 5). Едноставно кажано, ова значи дека двете варијабли (возраст и место на листа) се движат во спротивни насоки – ако едната се намалува, другата се зголемува, и обратно. Со други зборови, **колку кандидатот е повозрасен, толку се наоѓа повисоко на кандидатската листа, односно колку е помлад, толку се наоѓа пониско**. Не постојат значајни разлики помеѓу половите во однос на нивото на корелација помеѓу возраста на кандидатите и нивното место на листите.¹¹

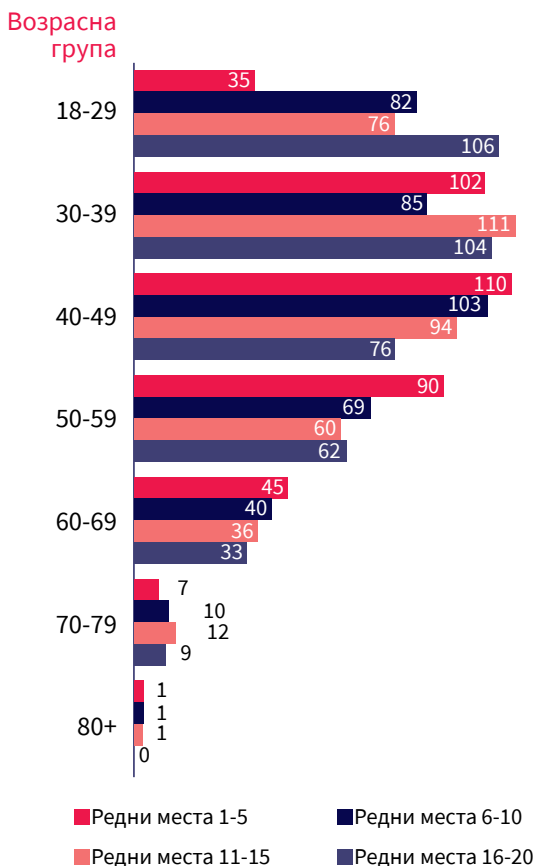
Графикон 5. Корелација помеѓу возраста на кандидатите и нивното место на кандидатските листи

¹¹ За кандидатките има пониска статистички значајна негативна корелација ($r = -0,133$, $p < .001$). За кандидатите, негативната корелација е уште пониска ($r = -0,124$, $p < .001$).

Кога ќе се земе предвид распределбата на кандидатите според возрастната група на која ѝ припаѓаат и местото на кандидатските листи на кое се наоѓаат, на „добитничкото“ ниво на листата (првите 5 места) најчесто се наоѓаат кандидати од возрастната група помеѓу 40 и 49 години (28 %), по што следуваат кандидатите од возрастната група 30-39 (26 %). Од друга страна, младите кандидати (до 29-годишна возраст) убедливо најчесто (со 35,5 %) се на четвртото ниво (помеѓу 16-то и 20-то место на листата), по што следуваат второто ниво (помеѓу 6-то и 10-то место) со 27 % и третото ниво (помеѓу 11-то и 15-то место) со 25 %. Слично на ова, кандидатите од возрастната група 30-39 најчесто се наоѓаат на третото ниво на места на листата (меѓу 11-то и 15-то место) (28 %), по што следуваат четвртото ниво (местата 16-20) со 26 % и првото ниво (првите пет места) со 25 %. Детални информации за дистрибуцијата на кандидатите според нивната возраст и местото на листата се дадени во графикон 6.

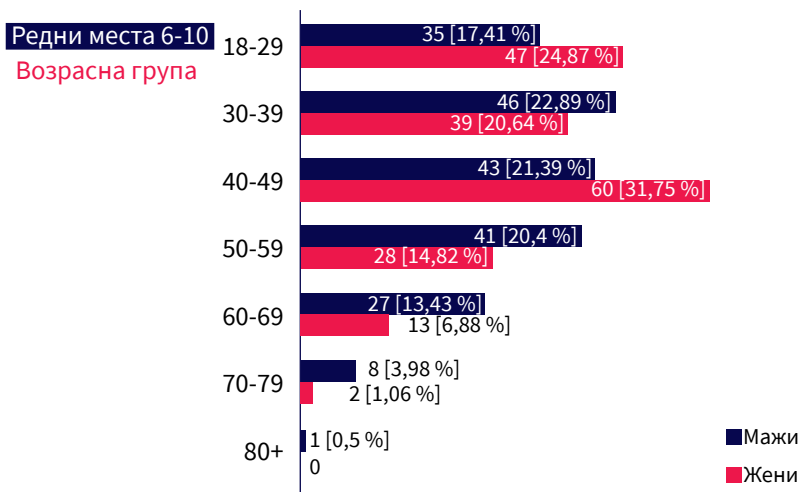
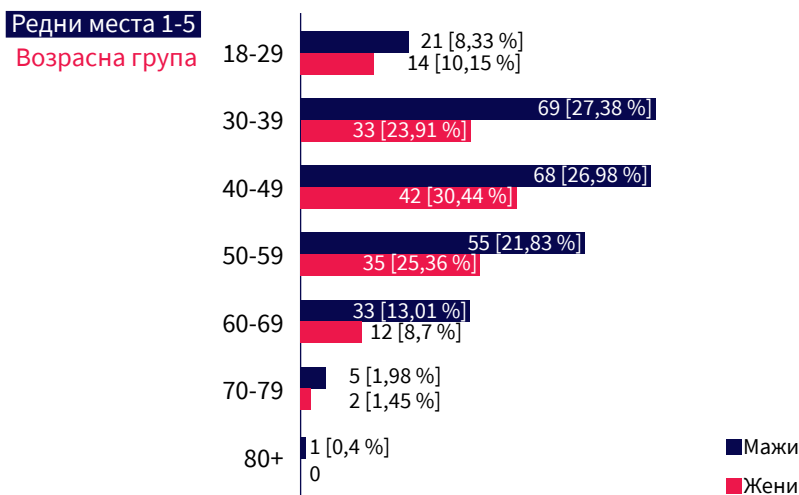
Графикон 6. Дистрибуција на кандидати според
возрасната група на која ѝ припаѓаат и редното место
на листата на кое се наоѓаат

При анализата на половата распределба според возрасни групи и кандидатските места на листите, особено е важно да се нагласи дека **на „добитничкото“ ниво (првите пет места на листите) најчесто се наоѓаат кандидати од возрасните групи 30-39 (27,38 %) и 40-49 (26,98 %), и кандидатки од возрасните групи 40-49 (30,44 %) и 50-59 (25,36 %).** На второто ниво (помеѓу 6-то и 10-то место) најчесто се наоѓаат кандидати од

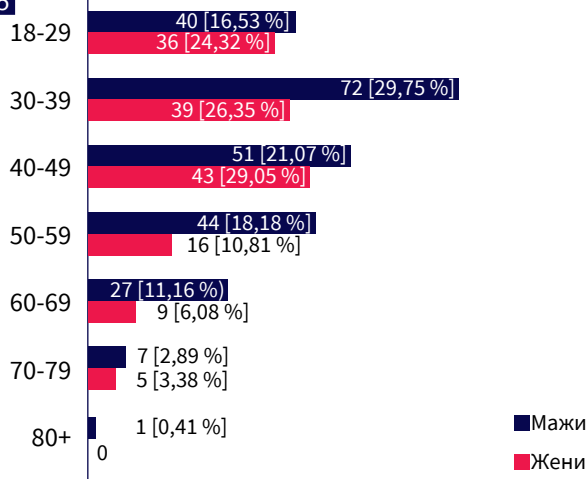
возрасните групи 30-39 (22,89 %) и 40-49 (21,39 %) и кандидати од возрасните групи 40-49 (31,75 %) и 18-29 (24,87 %). Информации за половата распределба на кандидатите според возрасни групи за секое од четирите нивоа на кандидатските листи се дадени во графикон 7.

Графикон 7. Полова распределба на кандидатите според позиции за секоја од возрасните групи

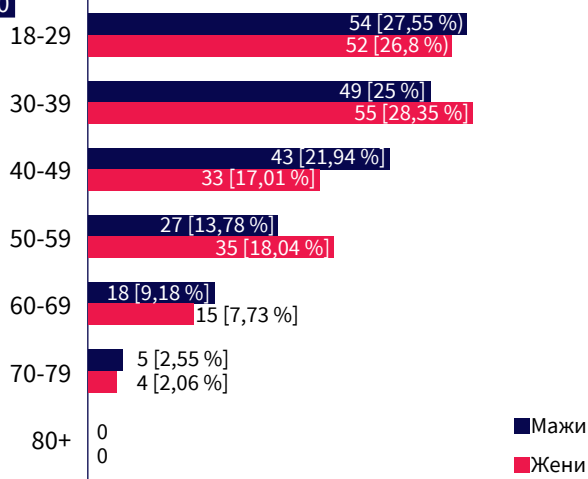
Редни места 11-15

Возрасна група

Редни места 16-20

Возрасна група

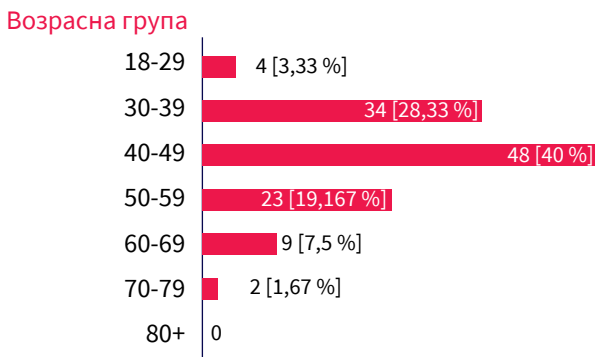

Опис на примерокот на избрани пратеници во конститутивниот состав на Собранието

На предвремените парламентарни избори, пратенички мандати освоија кандидатите на шест политички партии и коалиции. Преглед на бројот на мандати за секоја од партиите и коалициите според изборните единици е даден во графикон 9. Генерално гледано, власта (составена од Коалицијата „Можеме“, ДУИ и ДПА) освои 62 мандати, а опозицијата (Алијанса за Албанците и Алтернатива, ВМРО-ДПМНЕ и Коалицијата „Обнова на Македонија“, и Левица) освои 58 мандати.

Од избраните пратеници, 64,17 % се од машки пол (n = 77), а 35,83 % од женски пол (n = 43). Просечната возраст на ниво на избрани пратеници е M = 44,92 години (SD = ± 9,77, опсег од 23 до 72 години). Дополнително, младите кандидати (помеѓу 18 и 29-годишна возраст) опфаќаат само 3,33 % од избраните пратеници (n = 4), додека, пак, кандидатите до 39 годишна возраст кумулативно опфаќаат 31,67 % (n = 38) од вкупниот број пратеници. Во графикон 8 е дадена дистрибуцијата на избрани пратеници според возрасни групи.

Графикон 8. Дистрибуција на избрани пратеници според возрасни групи

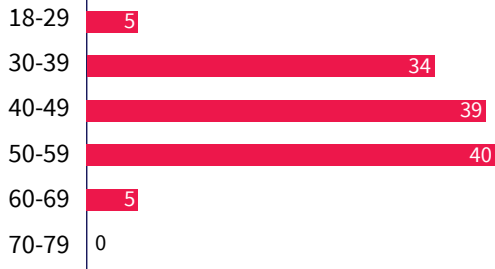
Во споредба со претходните два собраниски состави, може да се забележи дека нема значајни разлики во поглед на просечната возраст и опсегот помеѓу најмладите и највозрасните избрани пратеници. За собранискиот состав 2014-2016 година, просечната возраст на избраните пратеници изнесувала 45 години (со опсег помеѓу 24 и 66 години), додека, пак, за собранискиот состав 2016-2020 година, просечната возраст изнесувала 45,9 години (со опсег меѓу 23 и 75 години). За собранискиот состав избран на предвремените парламентарни избори во јули 2020 година, просечната возраст изнесува 44,92 години.

Сличен заклучок може да се изведе и кога станува збор за бројот на избраните пратеници до 29, односно до 39-годишна возраст, во собранискиот состав 2020-2024 година и претходните два состави. Па така, од избраните пратеници на парламентарните избори во 2014 година, 4,07 % ($n = 5$) биле пратеници до 29-годишна возраст, односно 31,71 % ($n = 39$) до 39-годишна возраст. Од избраните пратеници на парламентарните избори во 2016 година, само 1,67 % ($n = 2$) биле пратеници до 29-годишна возраст, односно 29,17 % ($n = 35$) до 39-годишна возраст. Од собранискиот состав избран на предвремените парламентарни избори во јули 2020 година, 3,33 % ($n = 4$) се пратеници до 29-годишна возраст, односно 31,67 % ($n = 38$) до 39-годишна возраст. Споредбата на дистрибуцијата на избраните пратеници според возрасни групи за сите три мандати е дадена во графикон 9.

Графикон 9. Дистрибуција на избрани пратеници според возрасни групи за собраниските состави во периодите 2014-2016, 2016-2020 и 2020-2024г.

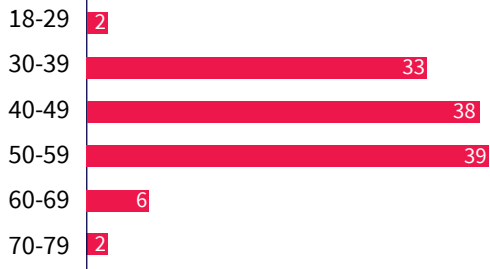
Мандат - 2014-2016 г.

Возрасна група

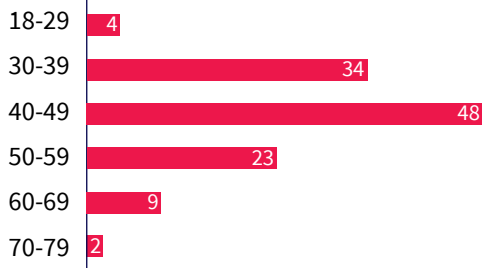
Мандат - 2016-2020 г.

Возрасна група

Мандат - 2020-2024 г.

Возрасна група

Опис на собранискиот состав непосредно по формирањето на Владата

Резултатите во овој дел се однесуваат на пратениците во составот на Собранието на Република Северна Македонија непосредно по формирањето на Владата на Република Северна Македонија.¹² Притоа, важно е да се нагласи дека осуммина пратеници¹³ членови на конститутивниот состав на Собранието по предвремените парламентарни избори во јули 2020 година преминаа на министерски позиции во извршната власт, а еден пратеник¹⁴ поднесе оставка. На местото на овие деветмина пратеници, пратенички мандат добија кандидатите на последователните места на поднесените листи.

По ваквите измени на пратеничкиот состав непосредно по формирањето на Владата, има мали промени во демографските карактеристики на собранискиот состав. Па така, во споредба со конститутивниот состав, по формирањето на Владата, во Собранието има две повеќе пратенички – **62,5 % пратеници се од машки пол (n = 75), а 37,5 % (n = 45) од женски пол**. Во споредба со конститутивниот состав, нема поголеми промени во просечната возраст на пратениците – **изнесува $M = 44,82$ години ($SD = \pm 9,84$, опсег од 23 до 72 години)**.

¹² Иако составот на Собранието и на Владата на Република Северна Македонија може да подлежат на дополнителни промени, соодветно ажурирање на податоците за анализа се правеше заклучно до втори септември 2020 година.

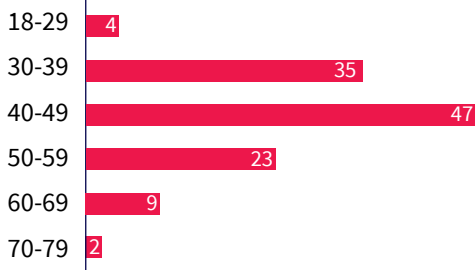
¹³ Станува збор за седуммина пратеници од Коалицијата „Можеме“ (Никола Димитров – заменик на претседателот на Владата за европски прашања, Зоран Заев – претседател на Владата, Љупчо Николовски – заменик на претседателот на Владата, задолжен за борба против корупција, за одржлив развој и човечки ресурси, Оливер Спасовски – министер за внатрешни работи, Мила Царовска – министерка за образование и наука, Јагода Шахпаска – министерка за труд и социјална политика и Радмила Шекеринска-Јанковска – министерка за одбрана) и еден пратеник од ДУИ (Насер Нуредини – министер за животна средина и просторно планирање).

¹⁴ Станува збор за пратеникот Фљорин Бесими од ДУИ.

Просечната возраст на пратениците е $M = 44,42$ години ($SD = \pm 9,45$, опсег од 23 до 67 години). Просечната возраст на пратениците е $M = 44,84$ години ($SD = \pm 10,33$, опсег од 27 до 72 години). Дополнително, има мало зголемување на бројот на **млади пратеници** ($n = 1$ во кумулативната категорија до 39-годишна возраст) – **младите пратеници** (помеѓу 18 и 29-годишна возраст) сè уште опфаќаат **3,33 % од избраните пратеници** ($n = 4$), додека, пак, пратениците до 39-годишна возраст кумулативно опфаќаат **32,5 %** ($n = 39$) од вкупниот број пратеници. Во графикон 10 е дадена дистрибуцијата на пратениците на Собранието на Република Северна Македонија (непосредно по формирањето на Владата) според возрастни групи.

Графикон 10. Дистрибуција на пратеници (непосредно по формирањето на Владата) според возрастни групи

Возрасна група

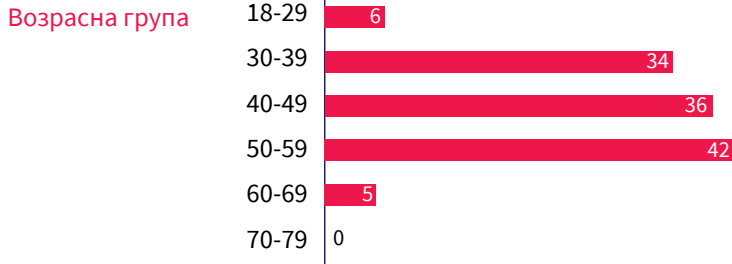
Во споредба со претходните два собраниски состави, може да се забележи дека нема значајни разлики во поглед на просечната возраст и опсегот помеѓу најмладите и највозрасните членови на Собранието на Република Северна Македонија непосредно по формирањето на Владата. За собранискиот состав 2014-2016 година, просечната возраст на пратениците изнесувала 45,02 години (со опсег помеѓу 23 и 66 години), додека, пак, за собранискиот состав 2016-2020 година, просечната возраст изнесувала 46,10 години (со опсег меѓу 23 и 75 години). За собра-

нискиот состав формиран непосредно по формирањето на Владата по изборите во јули 2020 година, просечната возраст изнесува 44,82 години.

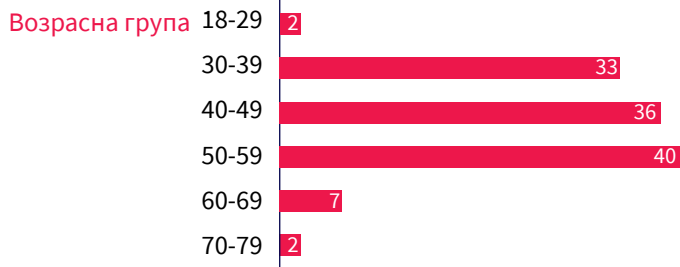
Сличен заклучок може да се изведе и кога станува збор за бројот на членовите на Собранието непосредно по формирањето на Владата до 29-годишна возраст, односно до 39-годишна возраст во собранискиот состав 2020-2024 година и претходните два состави. Па така, од членовите на Собранието во мандатот 2014-2016 година, 4,88 % ($n = 6$) биле до 29-годишна возраст, односно 32,52 % ($n = 40$) до 39-годишна возраст. Од членовите на Собранието во мандатот 2016-2020 година, 1,67 % ($n = 2$) биле до 29-годишна возраст, односно 29,17 % ($n = 35$) до 39-годишна возраст. Од членовите на Собранието во мандатот 2020-2024 година, 3,33 % ($n = 4$) се до 29-годишна возраст, односно 32,5 % ($n = 39$) до 39-годишна возраст. Споредбата на дистрибуцијата на избраните пратеници според возрасни групи за сите три мандати е дадена во графикон 11.

Графикон 11. Дистрибуција на членови на Собранието непосредно по формирањето на Владата според возрастни групи за секој од собраниските состави во периодите 2014-2016, 2016-2020 и 2020-2024 г.

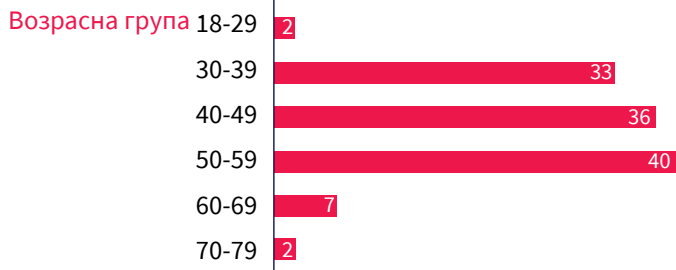
Мандат - 2014-2016 г.

Мандат - 2016-2020 г.

Мандат - 2016-2020 г.

Заклучоците од анализата на застапеноста на младите на кандидатските листи и во собранискиот состав се достапни на стр. 88.

АНАЛИЗА НА ЗАСТАПЕНОСТА НА МЛАДИНСКИТЕ ПРАШАЊА ВО ИЗБОРНИТЕ ПРОГРАМИ НА ПОЛИТИЧКИТЕ ПАРТИИ И КОАЛИЦИИ И ПРОГРАМАТА НА ВЛАДАТА

Уште од раната фаза на независност на државата, политичките партии кај нас честопати се критикувани за неможноста да се справат со проблемите со кои се соочуваат младите луѓе. И покрај многубројните стратешки документи и мерки посветени на младите, управувачкиот систем (во чиј дел партиите играат најзначајна улога) продолжува да се соочува со голем број предизвици, како што се зголемувањето на учеството на младите во процесите на одлучување и задоволувањето на сè поголемите потреби што младиот човек ги има за директна вклученост во општествените текови.

Во јавниот дискурс честопати се споменува дека политичките партии ги занемаруваат интересите на младите, при што на заложбите за подобрување на нивната општествена позиција се гледа како на декларативни. На партиите им се префрла и тоа дека не покажуваат особен интерес за политиките за млади, што се рефлектира преку нивното постапување по принципот на „гаснење пожари“ наспроти детално планирање и континуирано заложување за решавање на младинските проблеми.

Еден од начините да се добие попрецизна слика за начинот на кој политичките партии им пристапуваат на младинските прашања е токму преку анализа на нивните изборни програми. Користејќи го овој пристап, се надеваме дека ќе успееме да го подобриме разбирањето на младинските прашања и ќе понудиме основа за понатамошни истражувања за односот помеѓу политиката и младите.

Зошто анализа на изборните програми?

Општо гледано, политичките партии се сметаат за едни од најважните актери во политичкиот живот во едно општество, при што како нивна главна цел се јавува освојувањето на власта. Во нивните напори кон оваа цел, политичките партии креираат програми засновани врз нивните идеолошки ориентации што подоцна ги користат за формулирање ставови и за омасовување на поддршката во јавноста. Оттука, програмските документи им овозможуваат на партиите да изградат свој политички пристап и свое гледиште на работите преку кои ќе се разликуваат од конкурентните партии.

Партиските програми, кои се особено важни во изборниот процес, претставуваат една од клучните компоненти за добивање поддршка од гласачите и тие се користат како основен материјал со кој партиите комуницираат за време на изборната кампања. Во практиката, тоа значи дека целта на изборните програми е да им понудат на гласачите слика за тоа каков тек на активности планира да реализира партијата доколку победи. Во денешно време, во еден дел од политичката литература, која ги изучува политичките партии, се наведува дека изборните програми на партиите ја губат својата вредност во споредба со минатото. Како што наведуваат Dalton et al. (2013), мнозинството гласачи ги игнорираат програмите на политичките партии и немаат особено познавање за нивната содржина. И покрај тоа, на партиските програми сè уште се гледа како на клучни документи во кои партиите јавно ги декларираат своите заложби и визии за политичкиот поредок. Па така, иако програмите сами по себе поретко се во центарот на вниманието за време на предизборната кампања, тие сепак даваат најпрецизни и најсеопфатни податоци за заложбите на една партија (Benoit & Laver, 2009).

Quinn et al. (2010) одат дотаму што партиските програми ги сметаат за најважен документ врз основа на кој на победничката партија ѝ се дава мандат да управува со земјата.

Затоа, не треба да нè изненади фактот дека проучувањето на партиските програми сè уште поттикнува значителен интерес помеѓу политичките истражувачи во многу тематски области, вклучувајќи ги и младите. Во својата суштина, она што го нудат ваквите анализи, вклучително и нашата, е идентификување на обемот и типот на пораки што партиите им ги праќаат на гласачите, нивната издржаност и веродостојност, како и нивната целисходност.

Поаѓајќи од ова, сметаме дека анализата на младинските политики содржани во програмите на политичките партии во Република Северна Македонија претставува важен сегмент за дијагностицирање на гледиштата на политичките партии спрема младите. Дополнително, сметаме дека ваквиот аналитички преглед нуди и можност за подобрување на конципирањето на младинските политики што ги креираат политичките партии.

Методологија на анализата

Во рамките на анализата беа опфатени 15 изборни програми што беа понудени на предвремените парламентарни избори одржани во јули 2020 година. Единствената програма што недостасува во рамките на анализата е онаа на партијата Македонски концепт, која немаше сеопфатен програмски документ. Дополнително, во анализата е вклучена и програмата на ДОМ, која иако беше дел од Коалицијата „Можеме“, како партија понуди и своја посебна изборна програма.

При самото прибирање на програмите, истражувачите се соочија со низа тешкотии. Дел од програмите не беа јавно достапни, додека, пак, неколку програми беа објавени доцна по почетокот на самата изборна кампања. Поради овие причини, поголем дел од програмите беа обезбедени преку директен контакт со подносителите на листи, а само еден мал дел беа обезбедени од јавно достапни извори (најчесто веб-страниците на подносителите). Дополнително отежнување беше тоа што еден дел од изборните програми беа достапни само на еден јазик и нивната анализа беше можна дури по нивниот превод. Овие тешкотии јасно укажуваат на потребата за подобрување на достапноста на програмите и нивна отворена циркулација во јавноста, со цел младите, но и сите граѓани, да може да донесат колку што е можно поинформирани одлуки пред самото гласање.

При анализата на содржината на изборните програми се користеше мешавина од дискурзивна анализа (како метод за утврдување на начинот на претставување на младите во содржината на програмите) и анализа на содржината (како метод за утврдување на бројот на мерки и нивно категоризирање според областите). Што се однесува до самата интерпретација на податоците, главно се користеа индуктивни и дедуктивни техники. Начинот на кој се прикажани емпириските податоци има цел првенствено да ја отслика општата состојба во однос на застапеноста на младинските прашања, но самата анализа дава детален увид и во најважните мерки на партиите што учествуваа на предвремените парламентарни избори во 2020 година.

Процесот на идентификација на младинските политики и нивно дефинирање се одвиваше во неколку чекори. Заложбите за кои се сметаше дека се „за млади“ беа, како прв чекор, идентификувани со експлицитна употреба на зборови како „млади“, „ученици“, „студенти“ и нивни варијации (на пр. „младинско“,

„ученичко“, „студентско“). Како втор чекор, истражени беа и други клучни термини, како што се образование, стипендии, училиште, универзитет, како зборови што често се употребуваат во контекст на младите. Како трет чекор, пребаруван беше и возрастниот опсег за да се идентификуваат мерките за млади. Свкупно, како младински заложби беа избрани сите мерки што експлицитно се однесуваат на млади над 15-годишна возраст.

Резултати од анализата

Колку младите се во фокусот на изборните програми?

-
- ✘ **Скоро половина од програмите нудат многу малку или ниту една мерка за млади.**
  - ✘ **Само во програмите на Коалицијата „Можеме“ и Коалицијата „Обнова на Македонија“ младите се појавуваат како една од клучните групи од интерес на кои тие им се обраќаат.**
-

За почеток, вреди да се фокусираме на тоа колку изборните програми им посветуваат внимание на младите и на младинските прашања. Како што е прикажано во рамките на табела 5, анализата на програмите покажува дека постојат три групи програми во однос на фокусот на младите. Во првата група се Коалицијата „Можеме“ и Коалицијата „Обнова на Македонија“, во чии програми младите се појавуваат како една од клучните групи од интерес на кои тие им се обраќаат. Кај овие две коалиции постои понапредна застапеност на младинските политики во споредба со останатите подносителите на листи. Во нивните програми се наведени повеќе од 50 мерки предвидени за младите, додека, пак, опсегот на покриени области во кои

се предвидуваат предлог-мерки е прилично широк и опфаќа повеќе од 10 различни области.

Во втората група спаѓаат програмите што во малку помал обем содржат предлог-мерки за млади, при што бројот на мерки во овие програми се движи од 15 до 50 мерки, а бројот на покриени области од 5 до 10. Во оваа група спаѓаат програмите на ДОМ, Глас за Македонија, Алијанса за Албанците и Алтернатива, Левица, ДПА и ДУИ.

Во третата и последна група спаѓаат коалициите и партиите кај кои младинските политики речиси воопшто не се застапени и не ја надминуваат бројката од 15 мерки што се содржани во не повеќе од 5 области. Во оваа група спаѓаат речиси половина од сите достапни програми (7 од 15). Конкретно, станува збор за изборните програми на Интегра – Македонска конзервативна партија, Твоја Партија, Никогаш Северна – Само Македонија, Демократи, МОРО – Работничка партија, ГДУ и Народна партија на Ромите. Во оваа група дури четири подносител на листи (Никогаш Северна – Само Македонија, МОРО – Работничка партија, ГДУ и Народна партија на Ромите) немаат предвидено ниту една конкретна мерка за младите.

Табела 5. Застапеност на мерки за млади во изборните програми на политичките партии и коалиции

	Прва група	Втора група	Трета група
Критериуми ✘	50 или повеќе мерки за млади, покриени во повеќе од 10 области.	Од 50 до 15 мерки за млади, покриени во 5 до 10 области.	Помалку од 15 мерки за млади, покриени во помалку од 5 области.
Политички партии и коалиции	Коалиција „Можеме“, Коалиција „Обнова на Македонија“	ДОМ, Глас за Македонија, Алијанса за Албанците и Алтернатива, Левица, ДПА, ДУИ	Интегра – Македонска конзервативна партија, Твоја Партија, Никогош Северна – Само Македонија, Демократи, МОРО – Работничка партија, ГДУ, Народна партија на Ромите.
Вкупно партии и коалиции во група	2	6	7

✘ За влез во една група, програмите кумулативно мораше да ги исполнат двата критериуми (број на мерки и број на области).

Од една страна, фактот дека речиси половина од програмите нудат многу малку или ниту една мерка за млади е загрижувачки имајќи предвид дека младите претставуваат значителен дел од електоратот. Ваквиот податок е изненадувачки и од аспект на тоа дека едно од последните младински истражувања укажува на тоа дека значителен дел од младите имаат навика да гласаат, при што повеќе од 80 % од младите од 18 до 35-годишна возраст се изјаснуваат дека секогаш гласаат или гласаат понекогаш (Галевски, 2019).

Од друга страна, она што охрабрува е тоа што токму во првата и во втората група припаѓаат најголемите политички партии и сите партии што освоија пратенички места на парламентарните избори во 2020 година – што теоретски значи дека постои можност пратениците во овој мандат посуштински да се занимаваат со решавање на проблемите што ги засегаат младите. Во исто време, треба да се напомене дека младите луѓе кај нас покажуваат ниско ниво на доверба во политичките партии и политичарите, и се скептични во врска со политичкиот систем во целина (Галевски, 2019). Оттука, овој пратенички состав има дополнителна можност, но и обврска да ја поправи ваквата слика.

Во кои тематски области има најмногу, а во кои најмалку мерки за младите?

-
- ✘ Најголем дел од изборните програми, говорејќи за и обраќајќи се на младите, како главни теми ги имаат економијата и образованието.**
  - ✘ Од друга страна, постојат неколку области во кои евидентно изостануваат мерки за млади во рамки на програмите. Такви области се влијанието на КОВИД-19 кризата врз младите, евроинтеграциските процеси, правдата и младинските права, како и екологијата.**
-

Како што може да се забележи од табеларниот приказ (табела б), без значајни отскокнувања, најголем дел од изборните програми, говорејќи за младите и обраќајќи им се на младите, како главни теми ги имаат економијата и образованието. Од аспект на постојните истражувања за млади во земјата, фокусот

на овие две теми се чини исклучително оправдан. Според наодите од истражувањето на Топузовска-Латковиќ и др. (2019), речиси половина од младите се незадоволни со квалитетот на образовниот процес во Северна Македонија, а притоа, општиот став кај близу половина од младите е дека образованието е најважната работа во животот (Јаќимовски и др., 2015). Слично е и со невработеноста што младите ја препознаваат како најголем проблем (Топузовска-Латковиќ и др., 2019), што се забележува дури и кај средношколците што сè уште не се активни на пазарот на труд (Коруновска-Србијанко и др., 2011). Дополнително, истражувањата покажуваат дека 77 % од младите сметаат дека ги губат најдобрите години од животот чекајќи вработување (Институт за социолошки и политичко-правни истражувања, 2014), што може да се протолкува како една од причините зошто младите ги избираат токму невработеноста и сиромаштијата како најважни теми што може да ги поттикнат на општествено-политички активизам (Галевски, 2019).

Табела 6. Приоритетни области за млади во програмите на политичките партии и коалиции ✘

Политички партии и коалиции ✘ ✘ ✘	Прв приоритет	Втор приоритет	Трет приоритет	Четврт приоритет	Петти приоритет
Алијанса за Албанците и Алтернатива	Образование	Економија	Иновации	✘ ✘	✘ ✘
Глас за Македонија	Образование	Здравство	Младински стандард	Култура	✘ ✘
ДОМ	Образование	Економија	Младинско учество	Маргинализираните групи	Иновации
ДПА	Економија	Образование	Младинско учество	Младински стандард	✘ ✘
ДУИ	Образование	Економија	Младинско учество	Здравство	Спорт
Коалиција „Можеме“	Економија	Образование	Иновации	Култура	Младински стандард
Коалиција „Обнова на Македонија“	Економија	Образование	Иновации	Култура	Младински стандард
Левица	Образование	Спорт/ Здравство	Култура	✘ ✘	✘ ✘

✘ Табелата е креирана врз база на бројот на мерки за млади предвидени во програмите, при што областа со најголем број мерки е наведена како прв приоритет, област со втор најголем број мерки е наведена како втор приоритет итн. Од табелата се исклучени партиите од третата група поради малиот број мерки за млади (најчесто една до две од област), што спречува нивно рангирање.

✘ ✘ Повеќе области со не повеќе од една мерка за млади.

✘ ✘ ✘ Партиите/Коалициите во табелата се подредени според азбучен ред.

Покрај економијата и образованието, како приоритети од страна на партиите повеќе пати се појавуваат и иновациите, младинското учество, младинскиот стандард, културата и здравството. Како приоритетни области се споменуваат и спортот и правата на маргинализираните групи млади. Интересен податок е дека

двете најголеми коалиции (предводени од СДСМ и ВМРО-ДПМНЕ) имаат ист редослед во однос на приоритетите за млади што тие ги предвидуваат.

Од друга страна, постојат неколку области во кои евидентно изостануваат мерки за млади во рамките на програмите на подносителите на листи. Една таква тема е кризата предизвикана од КОВИД-19 и ефектите што таа ги има врз младите. Иако првичните согледувања покажуваат дека токму младите се една од најпогодените групи (види документ Млади во криза, 2020), загрижува фактот дека партиите и коалициите немаат посветено простор на импликациите од кризата врз младите и како тие ќе се решаваат.

Дополнително, недостасуваат мерки за млади во контекст на евроинтеграциските процеси, односно каква е улогата што би ја имале младите во процесот на преговори и начинот на кој самиот процес би им се доближил на младите. Последното истражување спроведено од Фондацијата за демократија на Вестминстер укажува на тоа дека младите имаат високи очекувања во однос на потенцијалното зачленување на земјата во Европската Унија (Галевски, 2019). Впрочем, според истражувањето, европската перспектива е еден од главните поттикнувачи за да останат младите во земјата. Оттука, отсуството на ваков тип мерки во изборните програми може да се оцени како сериозен недостаток.

Правдата и младинските права се уште една област во која нема конкретни мерки за младите. Речиси ниту една од програмите не нуди мерки со кои посебно би се заштитиле правата на младиот човек или, пак, мерки со кои младите би имале пристап до правна помош. Во поширока смисла, програмите не нудат ниту визија за тоа кој би бил придонесот на младите луѓе за градење поправедно општество.

Слично е и со екологијата како област во која мал број од програмите нудат мерки што се специфично моделирани за младите. Оние мерки што постојат во оваа област најчесто предвидуваат некаков модалитет за субвенционирање на превозот, како и подигнување на свеста кај младите за екологијата.

Што ветуваат партиите за младите во своите програми?

- ✘ **Изборните програми малку се разликуваат по својата суштина, без разлика од која партија доаѓаат и без разлика дали станува збор за економски, образовни, културни, спортски или друг вид политики.**
- ✘ **Од идеолошка гледна точка, исто така, не постојат особени разлики.**

Во однос на младинските политики што партиите ги претставуваат во изборните програми, вреди да се напомене дека тие малку се разликуваат според својата суштина, без оглед од која партија доаѓаат и без оглед дали станува збор за економски, образовни, културни, спортски или друг вид политики. Како што е воочливо од анализата што следува, постојат голем број поклопувања помеѓу политиките што ги нудат партиите, што делумно укажува на тоа дека битката за придобивање гласови, вклучително и тие на младите, се базира главно на други прашања што не се традиционално „младински“, но ги засегаат младите (на пр. правдата и доброто владеење). Од идеолошка гледна точка, исто така, не постојат особени разлики, и самата идеолошка позиционираност не се манифестира јасно врз тоа како се конципирани мерките за млади.

Во следните редови накратко се осврнуваме на клучните политики за млади што партиите ги нудат во неколку области: економија, образование, иновации, младинско учество, младински стандард, земјоделство, здравство, спорт и култура.

1. Економија: даночни олеснувања и капитал за започнување бизнис

Во однос на економијата, политичките партии најчесто истакнуваат стимулативни мерки за вработување и подобрување на можностите за бизнис за млади главно преку предлагање даночни олеснувања. На пример, програмата на Коалицијата „Можеме“ предвидува на сите млади до 29-годишна возраст, кои се нововработени во приватниот сектор, државата да им ги „враќа уплатените пари од персонален данок директно на нивна сметка во првите 3 години од работењето“ (стр. 31). Дополнително, во истата програма како мерка се наведува и „ослободување на плаќање на данок на сите новосоздадени приватни претпријатија, формирани од млади до 29 години или жени, сè додека прометот е под 3 милиони денари“ (стр. 31). Слична мерка е предвидена и во програмата на Коалицијата „Обнова на Македонија“, според која младите до 29-годишна возраст ќе бидат ослободени од данок на личен доход за нето-приходи на годишно ниво до шест илјади евра за првото вработување (стр. 14). Во програмата на ДПА е предвидено ослободување од данок на добивка во рок од две години во висина на износот на придонесите што се платени од страна на работодавачите што ќе вработат млади работници на неопределено време (стр. 19), додека, пак, кај Алијанса за Албанците и Алтернатива се става акцент на ослободувањето од плаќање придонеси за две години на компаниите што ќе вработат студенти во првите шест месеци по дипломирањето (стр. 50).

Покрај даночните олеснувања, како главна економска мерка се појавува и обезбедувањето почетен капитал за започнување бизнис кај младите. Во програмата на ДПА за зајакнување на младите се предвидува „субвенција за отворање нови бизниси до 10 000 евра“ и „0 % државни придонеси за иновативни нови бизниси“ (стр. 51). Коалицијата „Можеме“, пак, ветува „неповратни средства од 5 000 до 15 000 евра за млади и жени за отворање сопствени бизниси во кои државата го презема поголемиот дел од ризикот при евентуален неуспех“ (стр. 8), како и „продолжување на мерката за 3 000 денари месечен младински додаток во производството за вработени млади лица до 23 години со завршено најмалку средно образование“ (стр. 32). Понатаму, во програмата на Алијанса за Албанците и Алтернатива се истакнува „намалување на 50 % на почетниот капитал од 5 000 евра за младите од 18 до 29-годишна возраст што сакаат да отворат бизнис“ (стр. 50). Коалицијата „Обнована Македонија“ планира „финансиска поддршка на невработени млади преку неповратни грантови и грантови со кредитирање“ (стр. 281), а за тоа партијата се обврзува да издвои најмалку 4 милиони евра во својот мандат. Во програмата на ДОМ како приоритет е наведено планирањето „специфични политики и олеснувања за самовработени млади и за бизниси водени од млади (намалени даноци, помали административни обврски и сл.), како и обезбедување системска поддршка (обуки, советување, тренинг“ (стр. 94), но не е конкретно наведено во која форма ќе бидат имплементирани овие мерки. Слично е и со програмата на Интегра – Македонска конзервативна партија, која прилично апстрактно му приоѓа на ова прашање („на младите ќе им овозможиме можност за вработување... мерки кои ќе го отворат патот на нивниот професионален развој“, стр. 86). Во ист стил е и пристапот на Демократи, во чија програма се предвидуваат „реални активни мерки... за овозможување на младите стручни кадри да имаат свој бизнис“

(стр. 12-13), но повторно недостасува конкретизација на предвидените мерки. Во програмата на ДУИ се предвидува зајакнување на механизмите за барање работа и пристап кон работно место преку „Младинска гаранција“ (стр. 83), како алатка со која „во период од четири месеци по завршувањето на школувањето или губењето на работното место, секоја млада личност добива понуда за вработување, можност да го продолжи своето образование, да се вклучи во практикантска работа или обука за подготовка за вработување“ (стр. 83).

Во однос на стапката на невработеност кај младите, голем дел од програмите се осврнуваат на ова прашање како еден од најгорливите социоекономски проблеми со кои се соочува државата. Во овој контекст, речиси и не постои програма што не се обврзува да ја намали општата и/или младинската невработеност. Но, за разлика од општата невработеност, каде што неколку партии прецизно наведуваат за кој процент ќе ја намалат невработеноста до крајот на својот мандат (пример: Коалицијата „Обнова на Македонија“ под 10 %, Алијанса за Албанците и Алтернатива намалување на 10 %, Глас за Македонија едноцифрена невработеност, итн.), тоа не е случај со младинската невработеност. Исклучок од ова е програмата на Коалицијата „Можеме“, како единствена каде што конкретно се наведува обврзувањето „дека стапката на невработеност на млади од 15-29 години значително ќе се намали, на ниво под 17 % до 2024“ (стр. 42).

Интересно е да се спомене и дека само две програми (онаа на Коалицијата „Обнова на Македонија“ и на Алијанса за Албанците и Алтернатива) ја наведуваат сегашната стапка на невработеност кај младите, но она што уште повеќе изненадува е диспаратот помеѓу наведените стапки на невработеност на младите. Па така, Коалицијата „Обнова на Македонија“ наведува дека „според Државниот завод за статистика, стапката на невработеност на младите во Македонија е 35,6 %, која е највисока во

Европа и двојно повеќе од просекот на Европската Унија“ (стр. 280), додека, пак, кај Алијанса за Албанците и Алтернатива се наведува дека „нашата земја е на третото место во Европа за невработеност на млади лица (со 48% од младите се невработени)“ (стр. 43).

2. Образование и наука: зголемено финансирање, подобрување на квалитетот и на инфраструктурата

Една од основните заложби што ги нудат програмите во однос на образованието и науката е потребата од зголемување на буџетските издвојувања во овие области. Кај еден дел од програмите ваквиот приоритет е наведен како општа заложба, без да се наведе потребната сума што би се издвоила за овие цели. На пример, во програмата на Глас за Македонија се зборува за неопходноста од „значително зголемување на средствата што се издвојуваат за истражување и развој“ (стр. 106), но не е наведено за колкав процент е потребно зголемување. Во програмата на ДОМ се нагласува дека европските земји „издвојуваат многу повеќе средства за развој на науката“, но и оваа програма не нуди конкретни бројки за потребните издвојувања во Северна Македонија. Кај друг дел од програмите се наведени конкретни бројки за степенот на потребно финансирање на образованието и науката. Па така, во програмата на Коалицијата „Обнова на Македонија“ се наведува „зголемување на средствата за образование од 3,7 % на 5 % од БДП“ (стр. 112) и „зголемување на средствата кои се одделуваат за наука на минимум 1 % од БДП“ (стр. 113). Слично, ДОМ се залага финансирањето на образованието да се изедначи „со процентот на земјите од ОЕЦД што изнесува 5,2 % од БДП“ (стр. 28). Коалицијата „Можеме“ предвидува „вкупното издвојување за наука да достигне 1,5 % од БДП“ (стр. 150), но нема и предвидување за потребната сума во областа на образованието.

Подобрувањето на квалитетот на образованието се издвојува како уште една од клучните заложби во областа. Во однос на тоа како да се подобри квалитетот на образованието, судејќи според мерките, постои прилично унифициран став помеѓу партиите. Кај речиси сите партии, без посебен исклучок, се наведува потребата од ревидирање на студиските програми и нивно ставање во функција на стопанството. Дополнително, со цел подобро поврзување на младите и пазарот на трудот, повеќето изборни програми наведуваат и подобрување на професионалната ориентација и кариерно советување на младите во рамките на образовниот процес. За подобрување на квалитетот на образованието се наведени и мерки за контрола на квалитетот преку создавање специјални тела за оваа намена. Во функција на осовременување на образованието и наставните програми, кај дел од програмите се зборува и за потребата од дигитализација на образованието. Во програмата на Коалицијата „Можеме“ се наведува дека „еден владин тим целосно ќе се посвети на развојот на дигитални форми и содржини во образованието“ (стр. 147), кој со помош на програмерски компании и поддршка од информатичко-техничките факултети ќе креира „централна национална платформа со двонасочна комуникација, база со примери на добри практики, наставни планови и програми, електронски учебници, електронски портфолија на наставниците, електронско досие на учениците и сл.“ (стр. 147). Во сличен контекст, Левица предвидува „создавање на Едупедија, т. е. официјална база на проверени онлајн содржини соодветни на наставните програми, како и онлајн библиотека со сите задолжителни книги и учебници за реализација на т.н. Е-учење“ (стр. 17). Како мерки за развојот на дигиталните компетенции на младите и дигитализацијата на образованието, Коалицијата „Обнова на Македонија“ се обврзува да развие „дигитална платформа за далечинско и

е-учење која ќе располага со современа опрема која е потребна за он-лајн учебни модули, курсеви и цели студиски програми“ (стр. 114). Програмата предвидува и развој на централен електронски систем за интеграција на сите образовни институции и вмрежување со останатите образовни институции (стр. 113). ДОМ предвидува „дигитализација на материјалите во универзитетите“ и „дигитализација на студентски прашања (брз пристап до потребните информации наместо чекање со часови и непотребни трошоци)“ (стр. 41). Глас за Македонија, пак, во својата програма како мерка наведува отворање „сектор за дигитална продукција на образовни материјали“ (стр. 110) во рамките на Министерството за образование и наука. ДПА планира отворање „гимназии за технологија и дигитални науки“ (стр. 27), како и воспоставување платформа за далечинско учење како „еден паралелен процес што ја надополнува класичната настава и ги подготвува учениците и студентите за новото дигитално општество“ (стр. 30).

И, како последно, речиси сите програми се обврзуваат да ја подобрат образовната инфраструктура и да ги осовременат наставните и научните помагала. Во овој дел, партиите и коалициите најчесто се обврзуваат да ги реновираат постојните образовни објекти и да ги доопремаат постојните капацитети.

3. Иновации: старт-ап компании и други видови иновациски центри

Иновациските мерки за млади предвидени во програмите на политичките партии најчесто се јавуваат како точка на поврзување помеѓу економските и образовните политики. Главниот акцент кај овие политики е ставен на јакнењето на претприемачкиот дух и на поттикнувањето на вештините со кои би се зајакнал иновацискиот потенцијал кај младите. Конкретно, мерките што ги предлагаат партиите се насочени кон обезбе-

дување поддршка за стартап компании, бизнис-акцелератори и иновациско-технолошки паркови.

Мерките од овој вид се најприсутни во програмите на Коалицијата „Можеме“ и на Коалицијата „Обнова на Македонија“, а во помал обем во програмите на Алијанса за Албанците и Алтернатива и на ДОМ, додека, пак, кај останатите партии речиси и нема мерки од оваа област. Во програмата на Коалицијата „Можеме“, дел од она што се предвидува е изградба на научнотехнолошки парк во Скопје, воведување иновациски ваучери за потесна соработка на економијата и образовниот сектор, т.н. *Start-Up Village*, како место што ќе нуди физички простор за живеење и работа на млади луѓе со започнат бизнис или бизнис во подготовка, но и млади стартап амбасадори што ќе служат како мост за промоција на македонски стартап компании пред потенцијални странски компании и вложувачи. Коалицијата „Можеме“ понатаму предвидува студентите, во соработка со информатичките факултети, да креираат „онлајн базирани решенија каде на едно место ќе бидат сумирани: извори на информации, практични задачи и примери од добра пракса за иновативно користење на ИТ технологијата“ (стр. 147). Со мерките на Коалицијата „Обнова на Македонија“ се предлага развивање на регионален научно-образовен центар, формирање информациски ИТ-зони и ИКТ-парк, но и специјализирани паралелки за висока технологија во средните училишта (стр. 105-107). Алијанса за Албанците и Алтернатива се залагаат за создавање на „екосистем за иновации во универзитетите, под што се подразбира креирање „акцелератори на секој универзитет и создавање технолошки паркови според концептот на јавно-приватно партнерство“ (стр. 35-36). Дополнително, во програмата е предвидено „вклучување на компаниите во составувањето на наставните планови и професионално насочување на дипломираните“. За средношколците е наведено и „креирање клубови за иновација“ (стр. 28).

4. Младинско учество: поголема партиципација во процесите на креирање политики

Младинското учество се провлекува како тема во неколку изборни програми, најчесто преку заложби за зголемување на учеството на младите во процесите на креирање политики во рамките на локалните органи и образовните институции. Најголемиот број мерки и заложби од оваа област се предвидени со програмата на ДОМ. Во програмата се потенцира потребата од „воспоставување на независен студентски парламент“ и „ресурси за функционирање на средношколските заедници“ (стр. 41-42). Особен акцент ДОМ става и на отворањето локални младински центри и на креирањето локален младински совет во секоја општина – нешто што исто така е предвидено и во програмите на ДУИ, Коалицијата „Можеме“ и Коалицијата „Обнова на Македонија“.

Она што очигледно недостасува во програмите на партиите се мерки со кои на централно ниво би се зголемило учеството на младите во работата на институциите и унапредување на младинските политики, како и комуникациски канали што би се користеле за воспоставување дијалог помеѓу институциите и младите. Единствени мерки што делумно одат во оваа насока се оние на Алијанса за Албанците и Алтернатива, со кои се предвидува директорот и заменикот на Агенцијата за млади и спорт да биде под 29-годишна возраст, како и тие на ДУИ со кои се бара зголемување на застапеноста на младинските структури во извршните позиции, но и едукација на младите луѓе за учество во изборниот процес.

Дополнително, недостасуваат и мерки со кои би се информирале и би се поттикнале младите да дејствуваат на локално, но и на централно ниво. Исклучок е програмата на ДУИ во

која се споменува потребата од „пристап и транспарентност во пренесувањето на информациите во интерес на младите и за остварување на нивните интереси; создавање комуникациска стратегија за меѓуинституционална координација на младите“ (стр. 168). Занемарувањето на ваквиот тип мерки од повеќето подносителите на листи може да се оцени како сериозен недостаток во програмите. Ова е особено важно ако се земат предвид претходни истражувања во областа, кои покажуваат алармантен недостиг на соработка помеѓу младите и институциите, при што не повеќе од 10 % од младите биле на некаков начин консултирани од страна на институциите (Топузовска-Латковиќ, 2016; Галевски, 2019). Исто така, може да се каже дека ваквиот наод е изненадувачки, бидејќи најголемите партии од претходниот парламентарен состав со консензус го донесоа Законот за младинско учество и младински политики, што всушност дава правна основа на оваа тема.

5. Младински стандард: стипендии и други поволности

Како особено важна тема во програмите на политичките партии се јавува и подобрувањето на младинскиот стандард. Во оваа област како главна мерка најчесто се споменува стипендирањето талентирани ученици и студенти, како и поддршката на млади што доаѓаат од ранливи категории семејства. Ваквиот тип мерки се значително експлоатирани во изборните програми и се присутни кај речиси сите подносителите на листи што се осврнуваат на младите. Конкретно, станува збор за Коалицијата „Можеме“, Коалицијата „Обнова на Македонија“, Левица, ДПА, ДОМ, Интегра – Македонска конзервативна партија, Алијанса за Албанците и Алтернатива, Демократи, и Глас за Македонија.

Најголем број вакви мерки се наведени во програмите на Коалицијата „Обнова на Македонија“ и на Коалицијата „Можеме“, при што и во двете програми се нагласуваат прилично слични мерки. Коалицијата „Обнова на Македонија“ „се обврзува да го подобри студентскиот стандард преку ослободување од партиципација на студенти од семејства со лични примања пониски од просекот“ (стр. 121). Програмата предвидува и „стипендии за наградување и мотивација на најдобрите студенти и вработување на 200-те најдобри студенти кои завршиле додипломски студии на државните универзитети во земјата“ (стр. 121), како и „целосни стипендии за докторски студии за најдобрите студенти од постдипломски студии од секој факултет на државните универзитети во Македонија“ (стр. 285). Дополнително, Коалицијата „Обнова на Македонија“ се залага да обезбеди „државни стипендии за најдобрите студенти, Македонци од соседството, кои ќе студираат на државните универзитети“ (стр. 220) и „стипендии за студенти со телесен инвалидитет“ (стр. 275). Исто така, изборната програма на Коалицијата „Обнова на Македонија“ предвидува „стипендии во износ до 300 000 денари за академската година, кога учениците ќе постигнат резултати на светска олимпијада, меѓународен, државен, регионален или општински натпревар во знаење... годишни стипендии за првенците на генерација во државните училишта... и еднократна стипендија за првенците на клас“ (стр. 285). Коалицијата „Обнова на Македонија“ планира само сумата за стипендирање студенти „во 4 години мандат да надмине 10 милиони евра“ (стр. 284).

Во својата програма, пак, Коалицијата „Можеме“ наведува „стипендирање на студентите од додипломски студии... стипендирање на магистерски студии од дефицитарни струки“ (стр. 150) како и „стипендирање на младите таленти што покажале супериорни резултати во својата дејност“ (стр. 168). Понатаму, Коалицијата „Можеме“ предлага „систем со кој полесно ќе се

задржуваат најдобрите дипломирани студенти да работат научноистражувачка и високообразовна дејност на универзитетите и научните институти... и стипендирање на нивните докторски студии“ (150 стр.). Преку Фондот за иновации и технолошки развој, Коалицијата „Можеме“ планира да им обезбеди и „финансиска поддршка на ученици и нивните ментори за меѓународни олимпијади и натпревари... и парична награда за првите три освоени места“ (стр. 149). Во програмата се предвидува и основање Центар за талентирани ученици.

Сличен тип мерки, иако во помал обем, се предвидени и во програмите на другите партии. На пример, Левица се заложува за „вovedување нови категории на стипендии за талентирани ученици и студенти (стипендии за истражувања, студиски престој, независни експерименти и проекти...) и поддршка за младите кои доаѓаат од сиромашни и социјално загрозуени семејства“ (стр. 19). Глас за Македонија предвидува „национален фонд за стипендирање и поддршка на ученичкиот и студентскиот стандард“ (стр. 17) и „нова политика за стипендирање на студентите преку комбинација на државни стипендии и поттикнување на приватната филантропија“ (стр. 104), а за најдобрите матуранти планира да воведо „државна квота за студирање без партиципација и загарантирани вработувања за најдобрите завршени студенти“ (стр. 104). ДОМ како општа заложба наведува „стипендирање млади иноватори“ (стр. 91) и „обезбедување на стипендии и посебна поддршка за учениците“ (стр. 26). Стипендии за талентирани млади предвидува и партијата Демократи, а т.н. стручни стипендии за млади што се запишуваат во средните стручни училишта се предвидени во програмата на ДПА. Покрај стипендирање, изборните програми на партиите предвидуваат и низа други поволности за младите. На пример, неколку подносителите на листи (ДПА, Коалицијата „Можеме“ и Коалицијата „Обнова на Македонија“) планираат

субвенции за набавка на велосипеди и тротинети. Попуст за посета на културни настани и користење спортски терени се предвидени во програмите на Глас за Македонија и Коалицијата „Обнова на Македонија“. Во програмите на Левица и на Коалицијата „Обнова на Македонија“ се наведува ветување за воведување целосно бесплатен градски и меѓуградски превоз за ученици и за студенти. ДПА и Глас за Македонија предвидуваат намалување на цената на превозот во висина од 50 %, а Коалицијата „Можеме“ споменува обезбедување бесплатни студентски билети во Скопје. Субвенциониран оброк за учениците и за студентите е наведен како мерка во програмите на ДОМ, Глас за Македонија и Коалицијата „Можеме“.

6. Земјоделство: доделување земјиште, финансиска поддршка и едукација за младите земјоделци

Политики за млади од областа на земјоделството се присутни во изборните програми на следните подносителите на листи: Глас за Македонија, ДУИ, Левица, Коалицијата „Можеме“, Коалицијата „Обнова на Македонија“ и Алијанса за Албанците и Алтернатива. Главниот фокус кај повеќето програми е ставен на доделувањето земјоделско земјиште на млади, субвенционирањето на младите земјоделци за вклучување во земјоделското производство и нивна едукација. На пример, програмата на Коалицијата „Можеме“ се осврнува на неколку мерки на помош за создавање услови за мотивација на младите земјоделци до 40-годишна возраст да започнат или да останат во земјоделското производство преку „доделување земјоделско земјиште за младите фармери... финансиски средства за започнување на земјоделска дејност... зголемување

на износот на основни субвенции... субвенционирање на плата (по 3 000 денари) на нововработен работник во земјоделско стопанство помлад од 25 години“ (стр. 91). Во програмата на Коалицијата „Можеме“ се предвидува и доделување стипендии „за сите деца на регистрираните земјоделци кои ќе се запишат во средно земјоделско училиште на која било насока, како и доделување стипендии за сите студенти-деца на регистрирани земјоделци кои ќе се запишат на земјоделски, сточарски или ветеринарен факултет“ (стр. 92). Слична мерка е предвидена и во програмата на Алијанса за Албанците и Алтернатива, која исто така предвидува стипендирање за „студирање на факултетите за земјоделство, ветеринарна медицина, зоо-техника, агробизнис и храна“ (стр. 62). Коалицијата „Обнова на Македонија“, пак, планира да воведи „специјални програми за образование на земјоделците“ (стр. 183) во рамките на постојните средни училишта, а најавува и проекти за млади земјоделци „со кои ќе се обезбедат неповратни средства за започнување на земјоделски бизнис“, како и „поддршка на млади брачни парови кои ќе се вратат во руралните краишта и ќе започнат бизнис“ (стр. 181). За да ги заживее руралните области, програмата на Глас за Македонија предвидува бесплатно да им додели необработен и запуштен земјоделски имот на младите земјоделци. Левица, од друга страна, како мерка наведува „зголемување на субвенционирањето за органското производство со автохтони сорти и видови за младите земјоделци“ (стр. 24). Во програмата на ДУИ е предвиден „додаток од дополнителни 3 000 денари, покрај платата и придонесите за млади до 23 години кои имаат завршено средно училиште, и кои се занимаваат со производство и земјоделство“ (стр. 168).

7. Здравство: мерки за младите специјализанти и идните лекари

Здравствени политики за млади се присутни во програмите на повеќето партии и коалиции што имаат мерки за млади. Главно, фокусот е на мерки со кои би се поддржале младите специјализанти, како и мерки со кои би се подобрило образованието на идните лекари и нивното вработување по завршувањето на студиите. Фокусот е насочен многу помалку на мерки со кои би се подобриле здравствените услуги за младите. Па така, Интегра – Македонска конзервативна партија предвидува „младите, штотуку лиценцирани доктори веднаш да бидат вклучени во здравствениот систем, на примарно ниво, со вработувања во ПЗУ по општа/семејна медицина, во траење од две години, со почетна плата врзана со коефициент од просечната нето плата на ниво на држава“ (стр. 78) и „можност на секој млад доктор, по завршувањето на двегодишната пракса во ПЗУ, да си отвори своја ПСУ или да се одлучи да специјализира според личните афинитети и склоности“ (стр. 79). Левица планира „преструктурирање на високото образование за медицински науки... воведување задолжителна летна пракса за студентите од 3-та, 4-та и 5-та година на студии... гарантирано вработување во јавното здравство на најдобрите студенти на генерација на медицинските факултети... фер финансиско субвенционирање за млади лекари во примарното здравство, со посебен акцент на лекари во дефицитарни области и рурални средини“ (стр. 21). Коалицијата „Обнова на Македонија“ „се обврзува да изготви Национална здравствена стратегија за млади лекари која ќе предвиди методологија, правци и начини за поддршка на младите лекари“ (стр. 252). Во рамките на стратегијата што ја предлага Коалицијата „Обнова на Македонија“ се предвидува и „утврдување на достоинствена минимална плата на специја-

лизантите и платени дежурства; кариерен план и план за специјализација, преку кој ќе се подобри преносот на знаење со менторство... вработување за трите најдобри студенти од секој медицински факултет во земјата“ (стр. 253). Вработување „на најдобрите 10 студенти на генерацијата... без процедури во клиниките, установите и другите медицински центри“ (стр. 39) се предвидува во програмата на Алијанса за Албанците и Алтернатива, а партијата Демократи во својата програма наведува покривање на трошоците за специјализација за талентираните студенти. Коалицијата „Можеме“ планира „стратешки договор со Универзитетската болница од Франкфурт за едукација на млади лекари и сестри по принцип на ротација“ (стр. 116) и „стимулирање на млади лекари да работат во рурални средини, преку доделување на грантови на млади лекари кои сакаат да отворат ординации во рурални средини“ (стр. 121).

Кај мерките од областа на здравството, евидентен е недостигот на мерки со кои би се заштитило и би се унапредило менталното здравје кај младите. Овој недостаток е особено важен ако се земат предвид податоците што говорат дека постојано се зголемува бројот на млади со нарушено ментално здравје (види Национална стратегија за унапредување на менталното здравје во Република Македонија 2018-2025 г.). Оттука, се чини дека од суштинско значење е програмите да посветат поголем простор не само на зголемување на свесноста во врска со менталното здравје на младите, туку и директно да се поддржат младите што се соочуваат со тешкотии, вклучувајќи го и намалувањето на стигмата и дискриминацијата.

8. Маргинализирани групи, дискриминација и нееднаквост

Теми што ги опфаќаат индивидуалните права и слободи на маргинализираните групи најчесто се дискутираат како општи начела во програмите и не се образложени во контекст на младите. Но, дури и како општи начела, евидентно е дека во најголем дел од програмите изостануваат ваквите теми. Прашањето на ЛГБТИ заедницата е најмалку застапено во партиските програми. Само две од петнаесет анализирани програми, односно тие на ДОМ и на Левица, експлицитно се осврнуваат на ова прашање. Во програмата на ДОМ се наведува потребата од „унапредување на правата на ЛГБТИ лицата и нивна заштита од дискриминација, насилство, говор на омраза и стигматизација“ (стр. 23), додека, пак, кај Левица на сличен начин се наведува потребата од „надминување на хомофобичните ставови, дискриминацијата и стигматизацијата на припадниците на ЛГБТ заедницата“ (стр. 13). Ова укажува на разочарувачкиот факт дека за партиите, правата на ЛГБТИ луѓето сè уште претставуваат табу-тема и се една од најмалку прифатливите групи на кои се обраќаат тие.

За разлика од правата на ЛГБТИ заедницата, родовата еднаквост е малку позастапена, но повторно во општ контекст, без значаен број родово сензитивни мерки за млади. Од присутните родово сензитивни политики за млади, најчесто се нагласуваат мерки со кои би се подобрила можноста за младите жени да започнат свој бизнис. Како ретка родово сензитивна мерка во оваа област се издвојува онаа на Коалицијата „Можеме“, со која „би се зголемила достапноста на производи за менструална хигиена преку намалување на данокот на додадена вредност на овие производи“ (стр. 173).

Во однос на третманот на различните етнички заедници и унапредувањето на односите на заедниците, повторно најголем

дел од програмите не нудат конкретни мерки. Две вакви мерки се единствено присутни во програмата на Коалицијата „Можеме“ каде што се наведува дека „државата ќе ги финансира сите деца и млади до 25 години кои сакаат да научат македонски, албански, турски, влашки, српски или ромски“ (стр. 209), како и дека „Владата ќе воведи годишна награда за најдобра идеја/проект со кој се развива и промовира концептот на Едно општество за сите“ (стр. 209), наменета за млади до 30 години.

Програмските делови за лицата со попреченост најчесто се фокусираат на општата популација или на децата. За младите лица со попреченост, програмите нудат мал број мерки. Најголема застапеност на мерките за млади лица со попреченост содржи програмата на коалицијата „Обнова на Македонија“, во која се предвидува подобрување на пристапот до студентските домови за лицата со попреченост, е-читална што лицата со оштетен вид ќе ги снабди со аудиоматеријали потребни за процесот на студирање, како и отворање реални компании во средните стручни специјални училишта за лица со попреченост (стр. 126). Коалицијата „Можеме“ се обврзува да ја продолжи мерката за финансиски трансфери за самохраните родители што имаат дете со специфични потреби, со пречки во телесниот или менталниот развој или со комбинирани пречки во развојот до 26-годишна возраст (стр. 129). Во програмата на Глас за Македонија се предлага мерка со која лицата што имаат телесна попреченост (средна или тешка), тој додаток го добиваат и по 26-годишна возраст (стр. 122). ДОМ се залага за нови училишта со достапност за лицата со попреченост (стр. 41), додека, пак, Левица за интегрирање и за поголемо вклучување на лицата со попреченост во зависност од степенот на попреченоста (стр. 17).

9. Култура: поддршка за младите уметници и збогатување на културната понуда за младите

Во областа на културата, како главни мерки се јавуваат поддршката за младите уметници и збогатување на културната понуда за младите. Во програмата на ДПА се наведува „обезбедување стипендии за ученици и студенти од областа на културата“ (стр. 48), како и „афирмација на нивната работа“. Коалицијата „Можеме“ предвидува филмска продукција за деца и млади на повеќе јазици, поддршка на литературното творештво на младите автори и формирање на Младински културни центри како специјализирани институции кои ќе ги развиваат културните потреби на младите луѓе (стр. 164). Коалицијата „Обнова на Македонија“ се залага за „олеснителни можности за социјално, пензиско и здравствено осигурување на млади уметници“ (стр. 288), како и „формирање на младински музички оркестар, младинска ликовна група, клуб на млади писатели, патувачки театар и останати уметнички групи“ (стр. 288). Во својата програма Левица наведува „формирање на посебни мрежи и фондови за поддршка на млади таленти од сите области на уметноста“ (стр. 19) и „стимулација на млади филмски уметници“ (стр. 19). Глас за Македонија предвидува специјални фондови за младите таленти од уметноста (стр. 23).

10. Спорт

Кога во прашање е спортот, најчесто преовладуваат мерки за подобрување на условите за спортување и спортската инфраструктура за млади, како и поттикнување на младите да се занимаваат со спорт. Во програмите на голем број партии и коалиции, како што се тие на ДУИ, Левица, Коалицијата „Можеме“, Коалицијата „Обнова на Македонија“, Алијанса за Албанците и Алтернатива, Интегра – Конзервативна македонска партија и ДПА се предвидува изградба на нови спортски сали во образовните институции или реновирање на постојните. Во програмите на Алијанса за Албанците и Алтернатива и Левица се предвидува и реформа и реорганизација на Агенцијата за млади и спорт, додека, пак, Интегра – Конзервативна македонска партија предвидува посебно Министерство за спорт. Програмите на Глас за Македонија и на ДОМ се издвојуваат со низа мерки со кои би се поттикнала спортската активност кај младите жени. Во програмата на Интегра – Македонска конзервативна партија, посебен фокус се става на надминувањето на проблемите поврзани со злоупотреба на опојни и психотропни супстанции преку спортот (стр. 93).

Каква улога им се придава на младите во изборните програми?

- ✘ **Во програмите, на младите се гледа примарно како на реципиенти на политики, а многу помалку како актери (т.е. агенти) во нивното создавање и имплементација.**
- ✘ **На младите им се придава пасивна улога, што е евидентно не само по начинот на артикулација на самите политики, туку и во поглед на самата нивната природа.**

Од клучно значење е да се истражи и како подносителите на листи го позиционираат младиот човек во своите програмски наративи. За разлика од судиите и лекарите, за кои неретко во програмите има имплицитна негативна перцепција, тоа не е случај со младите. Напротив, во деловите поврзани со младинските прашања, младите без исклучок се прикажани како позитивни чинители. Тие се опишани како „движечка сила во општеството“ (ДОМ, стр. 40), „ресурс на напредок“ (ДУИ, стр. 166), „иднината на нашата држава“ (Коалицијата „Можеме“, стр. 138) или „нашата иднина“ (Коалицијата „Обнова на Македонија“, стр. 280), „најдобра инвестиција“ (Глас за Македонија, стр. 102), но и „особено маргинализирана група“ (Алијанса за Албанците и Алтернатива, стр. 43).

Сепак, и покрај ваквото позитивно гледиште, постои тенденција на младите да се гледа, примарно, како на реципиенти на политики, а многу помалку како актери (т. е. агенти) во нивното создавање и имплементација, што самото по себе кажува многу

за тоа како политичките актери ги перципираат младите и младинските прашања. Оттука, едно од клучните прашања за партнерството помеѓу младите и политичарите е каков вид партнери политичарите всушност гледаат во младите. Од анализата на програмите може да се заклучи дека на младите им се придава пасивна улога, што е евидентно не само според начинот на артикулација на самите политики, туку и во поглед на самата нивната природа.

Неретко, впечатокот при читањето на програмите, односно деловите за младински политики е дека тие се пишувани за младите, но не и од младите. Следствено, може да се претпостави дека пристапот на пишување на програмите кај партиите е одгоре надолу (top-down approach), при што приоритетите што произлегуваат се рефлексивна на ставовите на оние што се позиционирани на врвот на партиите – структури во кои засега младите имаат ограничени пристап и влијание. Ако се повикаме на современата литература од областа на политичките науки, ваквиот модел на креирање младински политики не е погоден за вистинско согледување и разбирање на аспектите што им се важни на младите. Дополнително, ваквиот пристап не е соодветен за подобрување на политичката социјализација на тие млади што се дел од партиите, а чиј потенцијал во случајов останува неискористен.

Во овој контекст, може да се потенцира разликата помеѓу инклузивниот и ексклузивниот пристап. Карактеристично за инклузивниот пристап е тоа што овозможува широко учество и консултација за време на изготвувањето на програмата (најчесто во дослух со членовите на партијата и симпатизерите), додека, пак, ексклузивниот пристап повеќе е ориентиран кон пресликување на ставовите на највисокото раководство на партијата. Во политичката литература се смета дека поинклу-

живното пишување на изборните програми води кон поголемо прифаќање на програмските заложби кај самите членови на партиите, но и кон пореалистичен приказ на потребите на електоратот (види Elder et al., 2017).

Оттука, со цел да се постигне подобрување во конципирањето на младинските мерки, партиите треба да размислат во насока на статутарно регулирање на фазите што ќе се следат при нивното креирање, со цел младите да имаат реално наместо симболично учество. Пожелно е партиите во своите програми и директно да се осврнат на начинот на кој се подготвени самите мерки – на многу посуштински начин од често употребуваното укажување дека мерките се резултат на широки консултации. Ваквиот пристап е добра почетна точка за намалување на јазот помеѓу тоа како партиите ги замислуваат потребите на младите и реалната состојба во оваа област.

Колку начинот на комуникација на мерките за млади во изборните програми ни дозволува да ја оцениме нивната остварливост?

- ✘ **Заедничка карактеристика за најголем дел од програмите е присутноста на нереални заложби и ветувања.**
- ✘ **Начинот на кој се комуницираат мерките за млади остава малку простор да се оцени нивната остварливост.**
- ✘ **Повеќето програми се обвиткани во нејаснотии и двосмислености.**
- ✘ **Кај повеќето програми евидентно е реторичкото обраќање кон младите, без јасен и конкретен преглед на политиките кои се предвидени да се спроведат, ниту пак увид во буџетската и временската рамка која е замислена за нивна реализација.**

Уште една заедничка карактеристика за најголем дел од програмите е присутноста на нереални заложби и ветувања. Во речиси ниту една од програмите не отсуствува доза на фантазирање или она што во американското говорно подрачје се подразбира под поимот „wishful thinking“. Па така, се најавува изградба на „модерен студентски град со ресторани, читални, базени, фитнес-сали, спортски терени и простори за културно-забавни содржини“ (Глас за Македонија, стр. 103), „реконструкција на сите студентски домови“ (Коалиција „Можеме“, стр. 10), „младинската невработеност до 2024 година да се намали

под 17 %“ (Коалиција „Можеме“, стр.42), „вкупното издвојување за наука да достигне 1,5 % од БДП“ (Коалиција „Можеме“, стр. 150), износот на стипендии за студенти „да надмине 10 милиони евра“ (Коалиција „Обнова на Македонија“, стр. 284), изработка на програма „во првите 100 дена... според која ќе бидат реновирани сите студентски домови“ (Коалиција „Обнова на Македонија“, стр. 113), „40 милиони евра кои ќе бидат наменети за целосно реновирање и реконструкција на студентските домови“ (Коалиција „Обнова на Македонија“, стр. 283), „студентски град во Штип“ (Интегра Македонска конзервативна партија, стр. 83), „бесплатно образование за сите – од градинка до докторат“ (Левица стр. 17) и ред други.

Во политичката теорија, на ваквите дарежливи ветувања се гледа како на показател за недостигот на јасни приоритети и визија во областа, како и на популистички обид за привлекување внимание (Нау, 2007). Како последица од ваквиот политички пристап се јавува зголемување на јазот помеѓу ветената и реалната можност за дејствување и, последователно, зголемување на цинизмот и на недовербата кај гласачите.

Во поширок контекст, тука се поставува и прашањето дали проблемот со недостигот на исполнување на младинските политики е во начинот на кој тие се обмислени и конципирани во рамките на изборните програми или повеќе прашање на начинот на кој младинските политики се имплементираат во практиката. Одговорот на ова прашање, кој според својата природа не е едноставен, веројатно во себе ги вклучува и двете разбирања за проблемот. Она што политичката литература може да го каже со сигурност е дека нереалните очекувања во изборните програми уште на самиот старт ја подриваат успешноста на младинските политики (Inter-Parliamentary Union, 2010; Нау, 2007; Park, 2004).

Можеби најголем предизвик за оценување на остварливоста на младинските политики што ги нудат партиите е фактот дека повеќето програми се обвиткани во нејаснотии и двосмислености, и се одликуваат со премногу општи и недоволно прецизирани ветувања, искажани на начин што оневозможува нивна проверка. До одреден степен, исклучок од ова се програмите на Коалицијата „Обнова на Македонија“ и Коалицијата „Можеме“, кај кои се гледа малку појасна тенденција за конкретизација на заложбите и ветувањата, со што во иднина би се олеснила и анализата на стапката на реализација. Причините за ова може да се објаснат од аспект на човековите ресурси со кои располагаат поголемите партии и фактот дека помалите партии често имаат тешкотии да обезбедат капацитети (човечки и финансиски) што би ги посветиле на пишувањето на изборните програми. Но и кај овие партии, како и кај другите, дури и кога заложбите се малку поконкретни, тие се претежно кратко напишани и се избегнува нивен детален опис, а многупати недостасуваат и индикатори според кои ќе се мери успешноста на една мерка.

Во овој контекст, кај повеќето програми евидентно е реторичкото обраќање кон младите, без јасен и конкретен преглед на политиките што се предвидени да се спроведат, ниту, пак, е даден увид во буџетската и временската рамка што е замислена за нивна реализација. Ваквиот пристап им остава премногу маневарски простор на партиите да ги модифицираат своите заложби во подоцнежна фаза, што подразбира дека и самиот избор на младите е ставен под ризик на манипулација.

За некоја понатамошна анализа останува да се види и колкав процент од политиките поврзани со млади се исполнети од страна на победниците на изборите. Кај нас досега има мал увид во однос на ова прашање. Како што наведува Стојанова (2017, стр. 304), тоа е делумно од причина што „воопшто не е лесно ниту

едноставно да се пресмета јазот помеѓу изборните ветувања и изборната реализација, особено ако се има предвид искуството дека во повеќепартиски системи коалиционите партнери на преговори одлучуваат околу тоа што ќе биде приоритет како политичка понуда“. Одредени алатки, како Вистиномер.мк, кои се осврнуваат на ова прашање кај нас не оставаат многу простор за оптимизам (види повеќе на <http://vetuvanja.vistinomer.mk/>). Дека партиите не се придржуваат до своите ветувања се забележува и во анализите на Стојанова (2017) и на Радио МОФ (2020).

Краток осврт на Програмата за работа на Владата на Република Северна Македонија (2020-2024)

-
- ✘ **При самото читање на програмата на Владата може лесно да се воочи дека речиси сите мерки за млади се пресликани од програмата на Коалицијата Можеме. Во програмата не можевме да воочиме мерки за млади кои произлегуваат од програмите на останатите партии кои се дел од Владата.**
  - ✘ **Слично како и кај програмите на партиите, една од клучните слабости која се провлекува во програмата на Владата е недостатокот на конкретен акциски план за начините на изведување на предвидените решенија, временскиот опсег во кој е планирана нивната имплементација, како и финансиските импликации кои тие би ги имале врз буџетот на државата.**
-

Во рамките на анализата на програмите сметаме дека е корисно накратко да се осврнеме и на Програмата за работа на Владата на Република Северна Македонија (2020-2024), со што би стекнале подобар увид во поврзаноста помеѓу програмските определби на учесниците во новата Влада (Коалицијата „Можеме“, ДУИ, ДПА и ДОМ) и самата програма на Владата. Дополнително, во нашиот фокус е и прашањето колку младинските прашања се застапени во новата владина програма.

Во однос на опфатот на младински мерки во Програмата на Владата, тие се составен дел од неа, но не во сите области и не во иста мера. Како најзастапени области во кои се говори за младите се издвојуваат економијата, иновациите, образованието и спортот. Помал број мерки за млади се предвидени во областите на спортот, земјоделството и руралниот развој, како и културата. Области во кои речиси целосно изостанува споменувањето мерки за млади се ЕУ-интеграциите, како и учеството на младите во процесите на одлучување и работата на институциите.

Што се однесува до изворот на самите мерки за млади, при самото читање на програмата на Владата може лесно да се воочи дека речиси сите мерки за млади се пресликани од програмата на Коалицијата „Можеме“. Во програмата не можевме да воочиме мерки за млади што произлегуваат од програмите на другите партии што се дел од Владата. Оттука, се поставува прашањето до кој степен и дали воопшто коалиционите партнери дискутираат за заедничките приоритети што ќе најдат место во владината програма или, пак, мерките по автоматизам се изведуваат од програмата на победникот на изборите (т. е. партијата/коалицијата со најголем број мандати).

Од интерес за анализата беше и прашањето дали мерките во владината програма се доследно пресликани кога тие ќе се

споредат со ветувањата од програмите на партиите и дали можеби има одредени отстапувања. Во врска со овие прашања, може да се каже дека нема значителни отстапувања помеѓу клучните определби за млади во програмата на Коалицијата „Можеме“ и тие што се дел од програмата на Владата, а тоа укажува на фактот дека заложбите во голема мера се доследно преликани. Но, постојат и исклучоци. Една од ретките мерки во програмата на Коалицијата „Можеме“ што не наоѓа свое место во владината програма е, всушност, една од клучните, односно онаа под која се наведува обврзувањето „дека стапката на невработеност на млади од 15-29 години значително ќе се намали, на ниво под 17 % до 2024“ (стр. 42).

Слично како и кај програмите на партиите, една од клучните слабости што се провлекува во програмата на Владата е недостигот на конкретен акциски план за начините на изведување на предвидените решенија, временскиот опсег во кој е планирана нивната имплементација, како и финансиските импликации што тие би ги имале врз буџетот на државата. Поаѓајќи од ова, кога зборуваме за мерките за млади, може да се увиди потребата од подобра и попрецизна елаборација на самите програмски определби, без оглед дали тие се дел од програмите на политичките партии или подоцна дел од владината програма.

ЗАКЛУЧНИ СОГЛЕДУВАЊА ОД СТУДИЈАТА

Во оваа студија се обидовме да понудиме нови сознанија за политичкото учество на младите во Северна Македонија, притоа фокусирајќи се на две области што беа предмет на анализа. Во првиот дел се фокусиравме на анализа на кандидатските листи и пратеничките мандати на парламентарните избори 2020, а во вториот дел се фокусиравме на анализа на изборните програми на учесниците на парламентарните избори 2020 и програмата на Владата, донесена непосредно по изборите.

Како заеднички заклучок произлегува дека младите во голем дел отсуствуваат од политичките процеси поврзани со парламентарните избори 2020, како од аспект на нивно учество на самите листи за пратеници, така и од аспект на нивното претставување во изборните програми. И покрај тоа што политичките партии често се повикуваат на младината како двигател на општествените текови, нашата студија покажува дека во практиката тоа не се поттикнува и не се овозможува. Вреднувањето на гласот на младите во политиката и во изборниот процес сè уште е на незадоволително ниво и претставува област во која се потребни низа подобрувања во иднина. Во следните редови накратко се осврнуваме на главните заклучоци од двата дела од студијата.

Заклучни согледувања од анализата на кандидатските листи и пратеничките мандати

На предвремените парламентарни избори во јули 2020 година, 19,17% од вкупниот број кандидати за пратеници беа помеѓу 18 и 29-годишна возраст, додека, пак, 44,94% помеѓу 18 и 39-годишна

возраст. Иако, според овие бројки, младите на кандидатските листи беа застапени со релативно висок број претставници, сепак тие најчесто се наоѓаа на места со помали шанси за пратенички мандат. На пример, кандидатите до 29-годишна возраст најчесто беа на четвртото ниво (помеѓу 16-то и 20-то место) на поднесените листи, додека, пак, кандидатите од 30 до 39-годишна возраст беа на третото ниво место на листата (меѓу 11-то и 15-то). Од друга страна, на „добитничкото ниво“ на кандидатските листи (првите пет места) најчесто се наоѓаа кандидати од возрасната група помеѓу 40 и 49-годишна возраст. Поради ова, не изненадува фактот дека и во конститутивниот состав на Собранието и во составот непосредно по формирањето на Владата, бројот на млади пратеници е релативно мал (особено ако се спореди со процентуалната застапеност на кандидатските листи). Па така, непосредно по формирањето на Владата, во Собранието има четворица пратеници помеѓу 18 и 29-годишна возраст (3,33 % од пратениците), односно $n = 39$ пратеници до 39-годишна возраст (32,5 %).

Доколку работите се погледнат од полова перспектива, интересно е да се напомене дека кандидатите за пратеници беа, во просек, повозрасни за 2,65 години од кандидатките за пратенички. Сепак, оваа разлика станува незначителна (намалена на 0,42 години) во составот на Собранието по формирањето на Владата. Ваквата промена веројатно се должи на дистрибуцијата на „добитничките“ позиции на кандидатските листи, која се разликува помеѓу половите и возрасните групи.

Во однос на застапеноста на младите кандидати (до 29-годишна возраст) кај одделните учесници на изборите особено е важно да се нагласи позитивниот тренд што го предводат Алијанса за Албанците и Алтернатива (со 31,67 % млади кандидати), ДУИ (28,33 %) и Левица (25 %). Од друга страна, од политичките партии

и коалиции што поднесоа кандидатски листи во сите изборни единици, најмалку млади кандидати предложија Интегра – Македонска конзервативна партија (7,5 %) и МОРО – Работничка партија (11,67 %). Кандидатската листа на Твоја партија се издвојува според најнискиот број млади кандидати (само еден од 60 предложени кандидати, 1,7 %). Застапеноста на младите кандидати кај подносителите на листи може да се должи на кадровските решенија со кои располагаат политичките партии и коалиции, како и на партиските стратегии за привлекување нови членови и/или за напредување на младите членови внатре во партиските органи.

Кога станува збор за распределбата на млади кандидати (до 29 и 39-годишна возраст) според општини, се забележува тренд на зголемен број млади кандидати во неколку општини, при што се издвојуваат Прилеп (со 13 кандидати до 29-годишна возраст, односно 38 кандидати до 39-годишна возраст) и Битола (со 14 кандидати до 29-годишна возраст, односно 33 кандидати до 39-годишна возраст). Спротивно на ова, во 4 општини (5 %) нема ниту еден кандидат од возрастната група 18-39, а во 12 општини (15 %) има само по еден кандидат до 39-годишна возраст. Ваквата дистрибуција на младите кандидати според општини посочува на можна потреба за привлекување нови партиски членови во помалите општини, како и на потенцијалниот недостиг на информации за потребите и интересите на младите во општините каде што тие немаат свои (кандидати за) претставници.

Анализирајќи ги презентираниите податоци од историска перспектива во однос на двата претходни собраниски состави во периодот 2014-2020 година, особено е важно да се нагласи дека актуализирањето на младинските прашања во јавноста и

во политичките обраќања во последната декада не е доволно. Напротив, претставувањето и застапувањето за потребите на младата популација и натаму останува задача на членовите на партиите и политичарите што не спаѓаат под законската рамка на „млади граѓани“ (до 29-годишна возраст), со многу низок број исклучоци што не достигнува ниту 5 % од целиот собраниски состав во мандатите во периодот 2014-2024 година.

За подлабинско разбирање и следење на оваа проблематика, потребни се компаративни анализи на младинското учество на повеќе следни парламентарни избори на три нивоа: 1) присуство на млади кандидати на листите поднесени од страна на политичките партии и коалициите, 2) процент на избрани млади пратеници во конститутивниот состав на Собранието непосредно по изборите и 3) процент на млади членови на Собранието непосредно по формирањето на Владата.

Заклучни согледувања од анализата на застапеноста на младинските прашања во изборните програми

Анализата покажува дека младите претставуваат важна тема во изборните програми на само дел од партиите (најчесто поголемите), при што речиси половина од партиите имаат наведено незначителен број мерки за млади, што е загрижувачки имајќи предвид дека младите претставуваат значителен дел од електоратот. Како најчесто споменувани мерки за млади се издвојуваат тие во областа на економијата и образованието, но во овие области, како и во останатите, партиските програми

не нудат мерки што битно се разликуваат според својата суштина. Во програмите на партиите и коалициите евидентен е недостигот на мерки во низа области, меѓу кои и ефектите од кризата со пандемијата КОВИД-19, евроинтеграциските процеси, правдата и младинските права, како и екологијата.

Во програмите постои и тенденција на младите да се гледа примарно како на реципиенти на политики, а многу помалку како актери во нивното создавање и имплементација. Со други зборови, на младите им се придава пасивна улога, што е евидентно не само според начинот на артикулација на самите политики, туку и според самата нивна природа. Дополнително, анализата на изборните програми упатува и на заклучокот дека повеќето од партиите не нудат прецизни решенија за најкрупните младински проблеми. Самите заложби често се одликуваат со реторички, апстрактни и нереални ветувања, без притоа да бидат наведени основни параметри со кои би можело да се оцени степенот на остварливост и начинот на реализација. Оттука, анализата недвосмислено укажува на потребата партиите да работат на подобра елаборација на младинските проблеми во своите програми на начин на кој ќе обезбеди подобра можност на младите да ги формираат своите гласачки одлуки.

ПРЕПОРАКИ

Препораки за политичките партии

- ✘ Политичките партии да обезбедат широк пристап до своите политички програми, а со тоа би се зголемила информираноста на младите за нив. Програмите да се објавуваат навреме (на почетокот на кампањата), достапни на јазиците на гласачите во изборните единици, во формат во кој може да се пребарува и пристапни за лицата со попреченост.
- ✘ Политичките партии во своите програми, покрај генералните заложби за политики за млади, да дефинираат мерки во форма на предлог-политики со колку што е можно поконкретен мерлив план (методи, индикатори) за нивното исполнување и ефектот.
- ✘ Политичките партии во своите програми да ги креираат мерките третирајќи ги младите како активен субјект на дејствување. Политиките да предвидуваат учество на младите во нивното креирање и спроведување.
- ✘ По изборите, политичките партии да дискутираат за дефинирање заеднички прифатливи мерки во повеќе области (на пр. економија, образование), а за кои постои консензус. Платформа за ова може да биде Клубот за младински прашања и политики во составот на Собранието на Република Северна Македонија.

✘ По изборите, политичките партии да воспостават механизми со кои ќе ја следат реализацијата на предвидените мерки од програмите.

✘ Политичките партии да изработат програми и пристапи преку кои ќе ги јакнат подмладоците на политичките партии и нивните членови околу начинот на кој се комуницира со млади и како се пишуваат мерките за нив.

✘ Да се обезбеди застапеност на млади од подмладокот на политичката партија во Извршниот одбор, Централниот одбор, претседателство и други раководни и управувачки органи, со цел обезбедување директни канали за учество во креирањето на политиките и претставувањето на младите.

✘ Да се гарантира застапеност на млади кандидати на листите на политичките партии на парламентарните и на локалните избори и да се води грижа за позиционирање млади кандидати помеѓу високите позиции на кандидатските листи на парламентарните и на локалните избори.

✘ Да се зголемат просторот и поддршката за видливост на младите кандидати на изборите преку активно учество во изборната кампања.

✘ Обезбедување услови за соработка на подмладокот со аналитичките и истражувачките центри на партиите, со цел квалитетни програми базирани врз факти и развој на капацитетите на младите и подмладокот.

Препораки за подмладоците на политичките партии

✘ Застапување за поголемо учество во процесите на креирање на програмите, политиките и позициите на партијата и во дефинирањето на изборните листи.

✘ Активно давање предлози и учество во креирањето на предлог-програмите на политичките партии. Изработка на самостојни анализи за потребите на младите во соработка со истражувачките и аналитичките центри на партиите за креирање политики базирани врз факти.

✘ Фасилитација на консултации со младите што се членови на подмладокот, како и со граѓански организации или поединци при креирањето на програмите на политичките партии.

✘ Остварување комуникација и соработка со пратениците во Собранието на Република Северна Македонија и интерпартискиот парламентарен Клуб за младински прашања и политики, со цел да се застапуваат за интересите на младите.

✘ Водење активна комуникација и застапување за интересите на младите, сопствената работа и учеството кај раководствата на политичките партии.

Препораки за институциите

✘ Да се прошири формуларот за поднесување кандидатски листи за избори на тој начин што ќе се вклучат повеќе релевантни информации за кандидатите (на пр. област и највисоко ниво на завршено образование, етничка припадност, и други податоци). Да се бара политичките партии да обезбедуваат кратка биографија за секој кандидат на листите.

✘ Државните институции задолжени за спроведување на мерките, кои произлегуваат од Законот за младинско учество и младински политики, да ги спроведат своите обврски за воспоставување на механизмите за негово имплементирање во колку што е можно пократок рок и не подолго од временската рамка определена при донесувањето на самиот закон.

✘ Да се вклучуваат подмладоците на политичките партии при консултации или работни групи наменети за инклузивно креирање младински политики, како што се, на пример, Национална стратегија за млади или други документи што е препорачливо да бидат консултирани со младите.

✘ Националното советодавно тело за млади (според Законот за младинско учество и младински политики) или друга соодветна институција да организира годишна национална конференција за младински организации и подмладоци на политички партии како форум за дискусија за младинските прашања.

Препораки за развојна заедница

- ✘ Обезбедување програми за поддршка и развој на подмладоците на политичките партии и нивната соработка во општеството.
- ✘ Креирање и поддршка на истражувања за младинското учество/застапеност во целиот изборен процес.

Препораки за млади:

- ✘ Да се информираат за изборниот процес, програмите на политичките партии и кандидатите. Да ги бараат и да ги читаат програмите на политичките партии.
- ✘ Да пристапуваат кон партиите и подмладоците со своите предлози и прашања.
- ✘ Да ги контактираат младите кандидати на изборите со свои прашања и предлози.
- ✘ Да ги контактираат пратениците во Собранието на Република Северна Македонија и во Клубот за младински прашања и политики со своите предлози и потреби.
- ✘ Да не се воздржуваат од комуникација со институциите надлежни за решавање на нивните проблеми и потреби.

БИБЛИОГРАФИЈА

Benoit K, Laver M. (2009). *Party policy in modern democracies*. New York: Routledge.

Commonwealth Secretariat. (2016). *Global Youth Development Index and Report (Vol 1.)* London: Commonwealth Secretariat.

Dalton R. J., Farrell D. M., McAllister I. (2013). *Political parties and democratic linkage: how parties organize democracy*. Oxford: Oxford University Press.

Државен завод за статистика на Република Северна Македонија. (2016). *Процени на населението на 30.6.2015 и 31.12.2015 според полот и возраста, по општини и по статистички региони (НТЕС 3 – 2007 година)*. Скопје: Државен завод за статистика.

European Commission. (2019). *North Macedonia 2019 Report*. Strasbourg: European Commission.

Филипова, А., Јованов., И. и Станковски, И. (2020). *Анализа на мерките за млади на програмите на политичките партии од парламентарните избори во 2016 година*. Скопје: Фондација Конрад Аденауер.

Галевски, М. (2019). *Социополитичко учество на младите во Северна Македонија: апатија, оптимизам или разочараност*. Скопје: Фондација за демократија на Вестминстер.

Hay, C. (2007). *Why we hate politics (Vol. 5)*. Cambridge: Polity Press.

Inter-Parliamentary Union (2010). *Youth participation in the democratic process*. Resolution adopted by the 122nd IPU Assembly, Bangkok, Thailand.

Inter-Parliamentary Union (2018). *Youth participation in national parliaments: 2018 report*. Geneva: Inter-parliamentary Union.

Јованов, И., Алексоски, М., Петрова, Б., Николовска, С., Кариман, А., Сарделиќ, С., Јовановски, С. А., Делов, В., Христова, А. и Велоска, К. (2016). *Анализа на застапеноста на младинските политики во програмите на политичките партии за време на парламентарните избори 2014 година*. Скопје: Национален младински совет на Македонија.

Јованов, И., Димовска, Е., Станковски, И., Филипова, А., Костовски, В. и Сефадини, А. (2020). *Какви мерки се кројат за младите? Анализа на мерките за млади на програмите на политичките партии од парламентарните избори во 2020 година*. Скопје: Национален младински совет на Македонија и Здружение Лидери за едукација, активизам и развој.

Коруновска-Србијанко, Ј., Коруновска-Аврамовска, Н. и Малеска, Т. (2011). *Капитулација, конфузија или отпор: социјален капитал помеѓу македонските средношколци*. Скопје: Младински образовен форум.

Lührmann, A. (2013). *Enhancing youth political participation throughout the electoral cycle: A good practice guide*. New York, NY: United Nations Development Programme.

Министерство за здравство (2018). Национална стратегија за унапредување на менталното здравје во Република Македонија 2018-2025.

Млади во криза (2020). Итни препораки за намалување на негативните ефекти од КОВИД-19 кризата врз младите.

Park, A. (2004). Has modern politics disenchanting the young?. In A. Park, K. Curtis, C. Thompson, C. Bromley, & M. Phillips (Eds.), *British social attitudes: The 21st report* (pp. 23-48). Thousand Oaks: Sage.

Quinn, M. K., Monroe, L. B., Colaresi, M., Crespin, H. M., Radev, R. D. (2010). How to analyze political attention with minimal assumptions and costs. *American Journal of Political Science*, 54(1), 209-228.

Реактор – истражување во акција (2020). Искуства и ставови во врска со учењето на далечина.

Стојанова, М. (2017). Изборните ветувања и постизборната реалност во Република Македонија: имплементирање на јавните политики според изборната понуда.

Топузовска-Латковиќ, М., Поповска, М., Цацановска, Р., Јаќимовски, Ј., Сасајковски, С., Симовска, Е. и Забијакин-Чатлеска, В. (2016). Студија за млади во Република Македонија 2016. Скопје:

Институт за социолошки и политичко-правни истражувања.

Топузовска-Латковиќ, М., Борота-Поповска, М., Серафимовска, Е., Цекиќ, А. и Старова, Н. (2019). Студија за млади во Северна Македонија 2018/2019. Скопје: Фридрих Еберт.

Van Gyampo, R. E. (2015). Youth in parliament and youth representation in Ghana. *Journal of Asian and African studies*, 50(1), 69-82.

Zivetz, L. (2019). *Cross-sectoral Youth Assessment - North Macedonia*. Arlington, VA: Navanti Group.

<http://vetuvanja.vistinomer.mk/>

<https://www.radiomof.mk/od-600-evra-minimalna-plata-za-nastavnici-do-opservatorija-so-nasa-na-kokino-shto-vetuvaat-partiite-vo-obrazovanie/>

АНЕКС

Анекс 1 – Дополнителни информации од анализата на кандидатските листи и собранискиот сост

Табела 1. Дистрибуција на кандидати за пратеници според
возрасни групи и општини по лична карта.

Општина Л.К.	Возрасна група	Фреквенција	Процент
Ѓорче Петров	18 - 29	7	15.56
	30 - 39	12	26.67
	40 - 49	13	28.89
	50 - 59	6	13.33
	60 - 69	5	11.11
	70 - 79	2	4.44
	80+	0	0.00
	Вкупно	45	100.00
Јегуновце	18 - 29	3	37.50
	30 - 39	2	25.00
	40 - 49	3	37.50
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	8	100.00
Аеродром	18 - 29	10	12.50
	30 - 39	13	16.25
	40 - 49	16	20.00
	50 - 59	15	18.75
	60 - 69	20	25.00
	70 - 79	5	6.25
	80+	1	1.25
	Вкупно	80	100.00

Арачиново	18 - 29	2	28.57
	30 - 39	1	14.29
	40 - 49	2	28.57
	50 - 59	2	28.57
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	7	100.00
Берово	18 - 29	2	50.00
	30 - 39	0	0.00
	40 - 49	1	25.00
	50 - 59	1	25.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	4	100.00
Битола	18 - 29	14	14.14
	30 - 39	19	19.19
	40 - 49	25	25.25
	50 - 59	26	26.26
	60 - 69	12	12.12
	70 - 79	3	3.03
	80+	0	0.00
	Вкупно	99	100.00
Богданци	18 - 29	1	50.00
	30 - 39	0	0.00
	40 - 49	1	50.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	2	100.00

Боговиње	18 - 29	3	37.50
	30 - 39	1	12.50
	40 - 49	3	37.50
	50 - 59	1	12.50
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	8	100.00
Босилово	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	1	33.33
	40 - 49	0	0.00
	50 - 59	2	66.67
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	3	100.00
Брвеница	18 - 29	5	19.23
	30 - 39	11	42.31
	40 - 49	6	23.08
	50 - 59	2	7.69
	60 - 69	2	7.69
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	26	100.00
Бутел	18 - 29	8	18.18
	30 - 39	14	31.82
	40 - 49	10	22.73
	50 - 59	11	25.00
	60 - 69	1	2.27
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	44	100.00

Валандово	18 - 29	1	50.00
	30 - 39	1	50.00
	40 - 49	0	0.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	2	100.00
Василево	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	1	100.00
	40 - 49	0	0.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	1	100.00
Вевчани	18 - 29	1	25.00
	30 - 39	1	25.00
	40 - 49	1	25.00
	50 - 59	1	25.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	4	100.00
Велес	18 - 29	12	26.67
	30 - 39	9	20.00
	40 - 49	11	24.44
	50 - 59	10	22.22
	60 - 69	2	4.44
	70 - 79	1	2.22
	80+	0	0.00
	Вкупно	45	100.00

Виница	18 - 29	1	20.00
	30 - 39	2	40.00
	40 - 49	1	20.00
	50 - 59	1	20.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	5	100.00
Врапчиште	18 - 29	1	14.29
	30 - 39	2	28.57
	40 - 49	3	42.86
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	1	14.29
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	7	100.00
Гази Баба	18 - 29	9	15.52
	30 - 39	13	22.41
	40 - 49	18	31.03
	50 - 59	14	24.14
	60 - 69	3	5.17
	70 - 79	0	0.00
	80+	1	1.72
	Вкупно	58	100.00
Гевгелија	18 - 29	1	6.25
	30 - 39	6	37.50
	40 - 49	3	18.75
	50 - 59	4	25.00
	60 - 69	2	12.50
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	16	100.00

Гостивар	18 - 29	11	22.92
	30 - 39	10	20.83
	40 - 49	13	27.08
	50 - 59	9	18.75
	60 - 69	3	6.25
	70 - 79	2	4.17
	80+	0	0.00
	Вкупно	48	100.00
Градско	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	1	50.00
	40 - 49	0	0.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	1	50.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	2	100.00
Дебар	18 - 29	6	42.86
	30 - 39	5	35.71
	40 - 49	1	7.14
	50 - 59	1	7.14
	60 - 69	1	7.14
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	14	100.00
Дебрца	18 - 29	2	66.67
	30 - 39	1	33.33
	40 - 49	0	0.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	3	100.00

Делчево	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	3	50.00
	40 - 49	1	16.67
	50 - 59	1	16.67
	60 - 69	1	16.67
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	6	100.00
Демир Капија	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	1	50.00
	40 - 49	0	0.00
	50 - 59	1	50.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	2	100.00
Демир Хисар	18 - 29	4	40.00
	30 - 39	4	40.00
	40 - 49	2	20.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	10	100.00
Долнени	18 - 29	2	16.67
	30 - 39	6	50.00
	40 - 49	2	16.67
	50 - 59	1	8.33
	60 - 69	1	8.33
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	12	100.00

Дојран	18 - 29	1	50.00
	30 - 39	1	50.00
	40 - 49	0	0.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	2	100.00
Желино	18 - 29	2	28.57
	30 - 39	2	28.57
	40 - 49	3	42.86
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	7	100.00
Зелениково	18 - 29	1	25.00
	30 - 39	1	25.00
	40 - 49	1	25.00
	50 - 59	1	25.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	4	100.00
Зрновци	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	1	100.00
	40 - 49	0	0.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	1	100.00

Илинден	18 - 29	1	20.00
	30 - 39	3	60.00
	40 - 49	0	0.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	1	20.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	5	100.00
Кавадарци	18 - 29	4	14.81
	30 - 39	6	22.22
	40 - 49	7	25.93
	50 - 59	8	29.63
	60 - 69	2	7.41
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	27	100.00
Карпош	18 - 29	10	13.51
	30 - 39	8	10.81
	40 - 49	18	24.32
	50 - 59	19	25.68
	60 - 69	14	18.92
	70 - 79	5	6.76
	80+	0	0.00
	Вкупно	74	100.00
Кисела Вода	18 - 29	9	15.00
	30 - 39	12	20.00
	40 - 49	11	18.33
	50 - 59	18	30.00
	60 - 69	10	16.67
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	60	100.00

Кичево	18 - 29	10	26.32
	30 - 39	12	31.58
	40 - 49	13	34.21
	50 - 59	2	5.26
	60 - 69	1	2.63
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	38	100.00
Конче	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	0	0.00
	40 - 49	1	100.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	1	100.00
Кочани	18 - 29	2	13.33
	30 - 39	7	46.67
	40 - 49	3	20.00
	50 - 59	2	13.33
	60 - 69	1	6.67
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	15	100.00
Кратово	18 - 29	2	50.00
	30 - 39	1	25.00
	40 - 49	0	0.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	1	25.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	4	100.00

Крива Паланка	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	1	33.33
	40 - 49	1	33.33
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	1	33.33
	80+	0	0.00
	Вкупно	3	100.00
Кривогаштани	18 - 29	3	50.00
	30 - 39	1	16.67
	40 - 49	2	33.33
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	6	100.00
Крушево	18 - 29	5	38.46
	30 - 39	2	15.38
	40 - 49	3	23.08
	50 - 59	1	7.69
	60 - 69	2	15.38
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	13	100.00
Куманово	18 - 29	11	14.10
	30 - 39	17	21.79
	40 - 49	24	30.77
	50 - 59	19	24.36
	60 - 69	6	7.69
	70 - 79	1	1.28
	80+	0	0.00
	Вкупно	78	100.00

Липково	18 - 29	3	17.65
	30 - 39	9	52.94
	40 - 49	2	11.76
	50 - 59	3	17.65
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	17	100.00
Лозово	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	0	0.00
	40 - 49	0	0.00
	50 - 59	1	100.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	1	100.00
Маврово и Ростуше	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	1	33.33
	40 - 49	0	0.00
	50 - 59	1	33.33
	60 - 69	1	33.33
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	3	100.00
Македонска Каменица	18 - 29	1	100.00
	30 - 39	0	0.00
	40 - 49	0	0.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	1	100.00

Македонски Брод	18 - 29	2	25.00
	30 - 39	3	37.50
	40 - 49	2	25.00
	50 - 59	1	12.50
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	8	100.00
Могила	18 - 29	3	75.00
	30 - 39	0	0.00
	40 - 49	1	25.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	4	100.00
Неготино	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	2	15.38
	40 - 49	2	15.38
	50 - 59	2	15.38
	60 - 69	1	7.69
	70 - 79	5	38.46
	80+	1	7.69
	Вкупно	13	100.00
Новаци	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	1	20.00
	40 - 49	1	20.00
	50 - 59	3	60.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	5	100.00

Ново Село	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	0	0.00
	40 - 49	1	100.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	1	100.00
Охрид	18 - 29	14	34.15
	30 - 39	7	17.07
	40 - 49	9	21.95
	50 - 59	5	12.20
	60 - 69	3	7.32
	70 - 79	3	7.32
	80+	0	0.00
	Вкупно	41	100.00
Петровец	18 - 29	2	22.22
	30 - 39	3	33.33
	40 - 49	3	33.33
	50 - 59	1	11.11
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	9	100.00
Пехчево	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	0	0.00
	40 - 49	1	50.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	1	50.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	2	100.00

Пласница	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	0	0.00
	40 - 49	0	0.00
	50 - 59	1	100.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	1	100.00
Прилеп	18 - 29	13	21.67
	30 - 39	25	41.67
	40 - 49	9	15.00
	50 - 59	6	10.00
	60 - 69	6	10.00
	70 - 79	1	1.67
	80+	0	0.00
	Вкупно	60	100.00
Пробиштип	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	2	28.57
	40 - 49	5	71.43
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	7	100.00
Радовиш	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	2	25.00
	40 - 49	3	37.50
	50 - 59	2	25.00
	60 - 69	1	12.50
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	8	100.00

Ранковце	18 - 29	1	100.00
	30 - 39	0	0.00
	40 - 49	0	0.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	1	100.00
Ресен	18 - 29	4	33.33
	30 - 39	1	8.33
	40 - 49	2	16.67
	50 - 59	5	41.67
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	12	100.00
Росоман	18 - 29	1	16.67
	30 - 39	2	33.33
	40 - 49	1	16.67
	50 - 59	2	33.33
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	6	100.00
Сарај	18 - 29	5	26.32
	30 - 39	8	42.11
	40 - 49	4	21.05
	50 - 59	1	5.26
	60 - 69	1	5.26
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	19	100.00

Свети Николе	18 - 29	5	41.67
	30 - 39	2	16.67
	40 - 49	1	8.33
	50 - 59	4	33.33
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	12	100.00
Сопиште	18 - 29	0	0.00
	30 - 39	4	57.14
	40 - 49	3	42.86
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	7	100.00
Старо Нагоричане	18 - 29	1	20.00
	30 - 39	1	20.00
	40 - 49	2	40.00
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	1	20.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	5	100.00
Струга	18 - 29	8	22.22
	30 - 39	14	38.89
	40 - 49	10	27.78
	50 - 59	3	8.33
	60 - 69	1	2.78
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	36	100.00

Струмица	18 - 29	1	5.26
	30 - 39	5	26.32
	40 - 49	5	26.32
	50 - 59	4	21.05
	60 - 69	4	21.05
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	19	100.00
Студеничани	18 - 29	11	37.93
	30 - 39	10	34.48
	40 - 49	4	13.79
	50 - 59	3	10.34
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	1	3.45
	80+	0	0.00
	Вкупно	29	100.00
Теарце	18 - 29	2	16.67
	30 - 39	6	50.00
	40 - 49	3	25.00
	50 - 59	1	8.33
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	12	100.00
Тетово	18 - 29	12	19.67
	30 - 39	15	24.59
	40 - 49	18	29.51
	50 - 59	10	16.39
	60 - 69	5	8.20
	70 - 79	1	1.64
	80+	0	0.00
	Вкупно	61	100.00

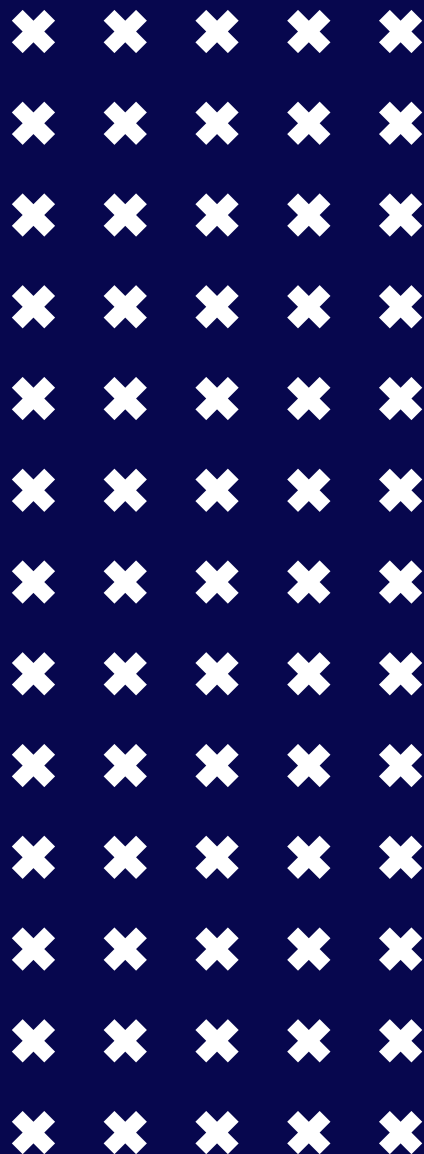
Центар	18 - 29	5	5.38
	30 - 39	10	10.75
	40 - 49	30	32.26
	50 - 59	19	20.43
	60 - 69	25	26.88
	70 - 79	4	4.30
	80+	0	0.00
	Вкупно	93	100.00
Чучер - Сандево	18 - 29	2	20.00
	30 - 39	2	20.00
	40 - 49	3	30.00
	50 - 59	2	20.00
	60 - 69	1	10.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	10	100.00
Чаир	18 - 29	11	15.28
	30 - 39	20	27.78
	40 - 49	19	26.39
	50 - 59	13	18.06
	60 - 69	8	11.11
	70 - 79	1	1.39
	80+	0	0.00
	Вкупно	72	100.00
Чашка	18 - 29	8	47.06
	30 - 39	7	41.18
	40 - 49	2	11.76
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	0	0.00
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	17	100.00

Штип	18 - 29	8	19.05
	30 - 39	13	30.95
	40 - 49	9	21.43
	50 - 59	9	21.43
	60 - 69	3	7.14
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	42	100.00
Шуто Оризари	18 - 29	9	33.33
	30 - 39	12	44.44
	40 - 49	5	18.52
	50 - 59	0	0.00
	60 - 69	1	3.70
	70 - 79	0	0.00
	80+	0	0.00
	Вкупно	27	100.00

**Western Balkans
Democracy Initiative**

За дизајнот

Расеаност е дел од серијата илустрации Негативни состојби на умот (XsnOs), на Владо Србиноски (Premi Gato), графички дизајнер и визуелен артист од Скопје.

Серијата е инспирирана од состојбите и предизвиците со кои се соочуваме за да воспоставиме психо-физички баланс.